
članci

BOGORODICA U HRVATSKIM SVETIŠTIMA I DIPLOMATIČKIM SPOMENICIMA (XII.—XVI. ST.)

Eduard PERIČIĆ

Od doseljenja u svoju današnju postojbinu pa do ugasnuća domaće, narodne dinastije, odnosno od VII. do početka XII. stoljeća hrvatski je narod prolazio kroz fazu svoje definitivne formacije i u civilnom i u vjerskom pogledu. Od XII. pa do početka XVI. stoljeća ovdje pratimo s jedne strane razvijeni feudalni život zapadno-evropskog tipa s popratnim pojavama izmjena dinastija, jačanja i slabljenja vladara i velikaških porodica, te veće i manje društvene potrese kao njihovu nužnu popratnu pojavu. Posebno značenje u to doba za jadransku obalu imaju neprestana nastojanja Mlečana da zavladaju istočnom, tj. našom obalom. U sjevernoj Hrvatskoj uzdrmala je spokojni život provala Tatara 1242. godine, koja srećom nije bila duga vijeka. Međutim, kada su u XV. stoljeću započele provale Turaka, koji nisu ostavljali niti jedan dio Hrvatske na miru odvođeci ljude u ropstvo, pljačkajući, paleći i uništavajući te kidajući komad po komad iscrpljene i samoj sebi prepuštene Hrvatske, nastupilo je najteže razdoblje povijesti hrvatskog naroda u kojem je trebalo istodobno obraniti i krst časni i slobodu zlatnu.

U spomenutom razdoblju svoje definitivno uređenje dobivaju i hrvatske crkvene pokrajine. Istarske dijeceze dolaze u zavisnost i pod jurisdikciju najprije oglejskog a zatim mletačkog patrijarha;¹ osniva se zadarska metropolija za biskupije koje su politički pripadale mletačkoj republici;² splitski metropolit dobija naslov »primas

---

¹ Tone Peruško, Knjiga o Istri, Zagreb 1968, 20—21; Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 773; E. Peričić, Prinos pomoraca iz Kobra, Cresa, Krka i Raba na njihovim galijama u Lepantskoj bici, *Adriatica maritima* I, Zadar 1974, 52—56; Buturac — Ivandija, Povijest katoličke Crkve među Hrvatima, Zagreb 1973, 110—113; Biskupska kon. Jugoslavije, Opći šematizam kat. Crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975, 471—473.

² 1154. papa šalje zadarskom biskupu Lamprediju nadbiskupski palij: »Da ne bi onim gradovima koji su ostali slobodni od ugarske vlasti nedostajala briga metropolit«. T. Smičiklas *Codex diplomaticus II* Zagreb 1904 (dalje CD), 77; Već godine 1155. papa Hadrijan IV. podvrgne Zadar gradeškom patrijarhu, koji tada dobiva naslov primasa Dalmacije. Svi protesti i bune Zadranu ostali su bezuspješni. N. Klaić, Problem vrhovne vlasti nad Dalmacijom, *Zadarski zbornik*, Zagreb 1964, 161; G. Novak, Presjek kroz povijest grada Zadra, *Grad Zadar presjek kroz povijest*, Zadar 1966, 13; Buturac-Ivandija, O. c., 98—99; Šematizam, 303—306.

Dalmatiae ac totius Croatiae;³ na jadranskom jugu razgraničuju se dubrovačka i dukljansko-barska metropolija;⁴ u Zagrebu se osniva za prekogvozdansku Hrvatsku posebna biskupija ovisna o ostrogonskoj nadbiskupiji u Ugarskoj,⁵ dok je slavonski teritorij pripojen pečuskoj biskupiji također u Ugarskoj;⁶ za Srijem je obnovljena biskupija sa sjedištem u Mitrovici,⁷ dok bosanskoj biskupiji postaje definitivno sjedište grad Đakovo u Slavoniji, koji je opet pripadao pod jurisdikciju kaločkog nadbiskupa u južnoj Ugarskoj.⁸

Redovništvo, bez kojega je nemoguće zamisliti srednjovjekovnu duhovnost kršćanskog zapada, također je u istom razdoblju zabilježilo mnoge značajne momente. Benediktinski red doživljuje najprije nagli procvat a zatim postupno slabljenje;⁹ javljaju se novi redovi: franjevci,¹⁰ dominikanci,¹¹ viteški redovi templara¹² i ivanovaca,¹³ eremiti,¹⁴ cisterciti,¹⁵ premostranti¹⁶ i pavlini.¹⁷

U opisanoj situaciji, unatoč često vrlo nepovoljnim političkim prilikama, razvija se i napreduje štovanje Blažene Djevice Marije, koje je već otprije uhvatilo duboki korijen u duši hrvatskog naroda. U centrima svih biskupija katedrale bijahu posvećene Bogorodici, ili su postojala značajna Marijina svetišta s časnim nazivom bazilika.¹⁸ Iz tih su centara zračili blagotvorni utjecaji sve dubljeg i odanijeg štovanja Bo-

³ A. Matanić, *De origine tituli »Dalmatiae ac totius Croatiae primas«*, Roma 1952; Buturac-Ivandija, o. c., 84—85; Šematizam, 195—197.

⁴ Kulturno-poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, I dio, Zagreb 1944; N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 497—507; Buturac-Ivandija, o. c., 67—69; Šematizam, 48—49.

⁵ I. Marković, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb 1902; D. Mandić, *Osnutak dubrovačke nadbiskupije*, Rasprave i prilozi, Rim 1963, 276—283; Buturac-Ivandija, o. c., 103—104, 108—109; Šematizam, 240—241, 640—641.

⁶ Kulturno-poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, I dio, Zagreb 1944; N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 497—507; Buturac-Ivandija, o. c., 67—69; Šematizam, 48—49.

⁷ Buturac-Ivandija, o. c., 79; Šematizam, 137.

⁸ Buturac-Ivandija, o. c., 83; Šematizam, 137.

⁹ Buturac-Ivandija, o. c., 114—117. CD IV, 322: bulom od 26. VIII 1247. papa Inocent IV. odcepljuje bosansku biskupiju od Dubrovačke nadbiskupije i podvrgava je metropoliji u Kaloči. D. Mandić, o. c., 282; Šematizam, 134—135.

¹⁰ I. Ostojić, *Bendiktinci u Hrvatskoj I—III*, Split, 1963—65.

¹¹ Šematizam, 715—774, 825—826.

¹² *Ibid.*, 710—713, 832—834; C. F. Bianchi, *Zara cristiana I*, Zadar 1877, 415—419.

¹³ J. Kolanović, *Vrana i templari*, Radovi Instituta JAZU Zadar, br. 18, Zadar, 1971, 207—226.

¹⁴ E. Peričić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, Radovi Instituta JAZU Zadar br. 18, 239—322.

¹⁵ Buturac-Ivandija, o. c., 129.

¹⁶ *Ibid.*, 129; Šematizam, 708—710.

¹⁷ Buturac-Ivandija, o. c., 129; Ante Crnica, *Hrvati i Marija, načrt djela Gospina Hrvatska (ciklostilom)* Zagreb 1953, 39.

¹⁸ Buturac-Ivandija, o. c., 129—130; Šematizam, 799.

¹⁹ I. Ostojić, *Crkve BDM na teritoriju današnje Hrvatske do XI. stoljeća*, Bogoslovska smotra br. 2—3/1974, 293—300; E. Peričić, *Marijanski kult u Hrvatskoj do XI. stoljeća (na temelju pisanih spomenika)*, Bogoslovska smotra 2—3/1974, 247—261.

gorodice kojoj je vjerni puk podizao crkve i svetišta po brdima i dolinama, po gradovima i selima diljem svoje domovine.¹⁹ Njoj su bili odani jednako svećenici glagoljaši po selima kao i latinski kler po gradovima. Što se redovnika tiče, oni su svi u osnovne svog djelovanja utkivali i najodaniju pobožnost prema Bogorodici uz čije crkve podižu svoje samostane, čuvaju njezina svetišta i produbljuju pobožnost prema njoj. Značajnu ulogu u razvoju pučkih pobožnosti, a s time u vezi i s razvojem marijanskog kulta, imaju i razne crkvene bratovštine koje od XIII. stoljeća pa dalje niču i učvršćuju se uz razne crkve i svetišta.²⁰

MARIJANSKA SVETIŠTA

Popratna pojava spomenutih utjecaja jesu razvijeni vjerski život i nicanje brojnih Marijinih crkava i svetišta širom čitave Hrvatske. Iz stoljeća u stoljeće njihov broj raste i produžuje život do današnjeg dana. Toliko ih je da bi samo ona zavrijedila posebnu i to vrlo opširnu raspravu, no ako ih i samo spomenemo ona će rječito govoriti o vjekovnoj odanosti i sve čvršćoj pobožnosti hrvatskog naroda prema svojoj nebeskoj kraljici, zagovornici i majci.

Crkve i svetišta koji se spominju prije XII. stoljeća nećemo ovdje spominjati i samo ćemo ponoviti da je njihov broj bio doista velik, kao i to da nam je od njih danas najdraža »Gospa od otoka« u Solinu, prema nekima, prvo marijansko svetište koje su sagradili Hrvati.²¹

Iz XII. stoljeća do danas sačuvano je pet svetišta, ne računajući ona koja su otprije postojala. Godine 1170. spominje se svetište Gospe od Božjeg Polja kod Vižinade u Istri. Spominje ga papa Aleksandar III. u pismu od travnja 1170, s kojim daje porečkom biskupu vlast nad samostanima i župskim crkvama u biskupiji.²² Nešto kasnije, 1186. godine, spominje se opatija posvećena Bl. Djevici Mariji na Košljunu, o. Krk.²³ Pod imenom Gospe u Dubovima, spominje se današnje svetište Gospe Maslinske u zadarskom predgrađu. Prvi put se spominje u jednoj ispravi od 1188. pod imenom Gospe u Dubovima a zatim 1200. kao Gospe pod Hrastovima. Kasnije, kad je šuma oko nje bila posječena nazvana je Gospom od Maslina.²⁴ U Kaštel Novom kod Splita, od 1189. nalazila se je crkva S. Maria de Spilliano,²⁵ na čijem je mjestu u XV. stoljeću sagrađena današnja crkva Uznesenja Marijina.²⁶ Na otočiću Lopudu kod Dubrovnika starinsko je svetište Gospa od Šunja, koje je prema predaji sagradio

¹⁹ A. Crnica, o. c., 85, 99, 122, 91, 100, 117.

²⁰ Bogoslovska smotra 2—3/1974, 247—369.

²¹ Isp. Biskupska poslanica »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata« u Zagrebu, na 1. korizmenu nedjelju 1976. objavljena kao poseban prilog u Glasu Koncila.

²² A. Crnica, Svetišta M. B. u Istri, Istarska Danica 1952, 69ss; Isti, Marija i Hrvati, 85.

²³ Brusić o. V., Košljun na otoku Krku, Naša Sloga, Sušak 1930, br. 614—632; Isti, Crkva sv. Marije od Navještenja na Košljunu, Bogoslovska smotra 4/1933, 273—278; ostala literatura v. A. Crnica, o. c., 78.

²⁴ C. F. Bianchi, o. c., 462—466.

²⁵ A. Crnica, o. c., 118.

²⁶ Ibid.

²⁷ A. Crnica, o. c., 145.

jedan od sudionika u I. križarskom ratu (1096—1099), Oton Visconti iz Milana.²⁷

Od dvadeset novih svetišta, koliko ih se prvi put spominje u XIII. stoljeću, najznačajnija su Majka Božja Remetska kod Zagreba, Majka Božja Trsatska iznad Rijeke i Sveta Marija na Škriljinama kod Berma u blizini Pazina. Svetište Majke Božje Remetske nastalo je prije 1288. zauzimanjem redovnikâ sv. Pavla Pustinjaka, koji su uz to svetište imali svoj samostan do 1786. kad je car Josip II. ukinuo pavlinski red. Majka Božja Remetska nosi časnî naziv »najvjernija odvjetnica hrvatskog kraljevstva«. ²⁸ Trsatsko svetište, jedno od najglasovitijih Gospinih prošteništa u Hrvatskoj, poznato je i u stranom svijetu. Svoje početke, prema predaji, bilježi 10. svibnja 1290. kada su tamo pred Turcima anđeli prenijeli nazaretsku kućicu sv. Obitelji. Prema istoj predaji, nakon tri godine, anđeli su istu kućicu prenijeli u Loreto, i opet pred Turcima. Na Trsatu se danas štuje čudotvorna Gospina slika koju je svetištu poklonio papa Urban V. (1362—1370) da bi utješio Hrvate zbog gubitka nazaretske kućice. Godine 1453. knez Martin Frankopan podigao je uz svetište franjevački samostan. ²⁹ Glasovito istarsko svetište Sveta Marija na Škriljinama posebno je poznato po čuvenim freskama domaćeg majstora Vicenca iz Kastva, koji je 1474. ukrasio svetište po narudžbi Gospine bratovštine koja je bila uz tu crkvu.³⁰

Ostala svetišta XIII. stoljeća nabrojiti ćemo samo po imenu i biskupijama u kojima se nalaze.

U zagrebačkoj nadbiskupiji, osim Majke Božje Remetske, poznata su svetišta: Majka Božja Volavska kod Jastrebarskog,³¹ Majka od milosti u Samoboru,³² Majka

²⁸ Šematizam, 799.

^{28a} Ibid., A. Egerer, *Pharmacopaea coelestia aeu Maria Remetensis*, Graecii 1672; Barle J., *Remete*, povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi, Zagreb 1914; Rusan L., *Gospa Remetska*, Zagreb 1926; Noršić Vj., *Pharmacopaea coelestia*, Prosvjeta 1911, 220—222; A. Crnica, o. c., 25.

²⁹ P. F. Glavinić, *Historia Tersatana*, ove si contiene la vera relatione della translatione della santa casa hereditaria della Vergine di Nazaret e Tersato e da Tersato a Loreto, quando, come, perche e da qui fosse trasportata, con alcune cose pertinenti alla Chiesa et Monastero Tersattano, 1645. Rukopis u samostanskom arhivu na Trsatu; Isti, *Historia Tersatana*, Utini 1648; P. P. Francetić, *Tersactum*, coronata Deipara insigne, Venetiis signia, prodigiis ubique nitentis, Venetiis 1731; A. Braničković, *Naša Gospa Trsatska*, Zagreb 1925; Alfred Hoppe, *Die Oesterreichers Wallfahrtsorte*, Wien 1913, 150—155; A. Crnica, *Trsatski jubilej*, Danica 1953, 68—73; Isti, *Hrvati i Marija*, 67—68.

³⁰ J. Grašić, *Crkva Sv. Marije pod Bermom*, Istarska Danica 1957; Beram, *Hrvatska Enciklopedija II*, 408—410; Lj. Karaman, *Afreski hrv. majstora u sv. Mariji kod Berma*, u *Zemlja i narod Istre*, Zagreb 1944, 57—61; A. Crnica, *Svetišta M. B. u Istri*, Istarska Danica 1952, 70; Isti, *Hrvati i Marija*, 85—86; Zvane Črnja, *Kulturna historija Hrvatske*, Zagreb 1964, 245—248; D. Kečkemet, *L'arte sacra sull'Adriatico*, u *Arte sacra in Croazia*, izd. »Spektar« Zagreb (bez oznake godine), opis slika 61, 62, 63.

³¹ *Liber memorabilium Parochie Petroviniensis*, u župskom arhivu; *relatio Caroli Jaugcer*, parochi Petroviniensis de 30. I 1868, u župskom arhivu; *Kalendar Srca Isusova i Marijina* 1912, 13; D. Nežić, *Povijest župa i crkvi jastrebarskog dekanata*, Zagreb 1939; A. Crnica, *Hrvati i Marija*, 41.

³² *Historia Ecclesiae et Conventus Samoboriensis composita ex variis scriptis a. 1903.* u samostanskom arhivu; A. Crnica, o. c., 47—48.

Božja Čučerska,³³ Majka Božja od Bežda kod Varaždina,³⁴ Gospa Našička,³⁵ Gospa Kutjevačka,³⁶ Majka milosrđa u Ivanić-Klostru,³⁷ Majka Božja Glogovna u Glogovnici.³⁸

U đakovačkoj su biskupiji Gospa Lučica u Lipovcu³⁹ i Gospa Morovička.⁴⁰

Na priobalnom pojasu, osim glasovitog trsatskoga svetišta, sačuvano ih je više-manje poznatih, na otocima i uz more. Na Rabu iz XIII. stoljeća potječe svetište Majke Božje Loparske,⁴¹ a na Cresu Gospa od sv. Salvadura;⁴² oba pripadaju krčkoj biskupiji. U šibenskoj biskupiji, u Murteru na otoku Murteru štuje se Gospa od Gradine,⁴³ a u samom Šibeniku Gospa od milosrđa u današnjoj »novoj crkvi«.⁴⁴ Trogirani su na otoku Čiovu podigli crkvicu Majke Božje kojoj su tijekom srednjeg vijeka mnogi hodočastili, čak iz Bosne. U njoj je služio svoju prvu svetu misu kasniji glasoviti hrvatski ban i biskup vesprimski Petar Berislavić, 1494. godine.⁴⁵ Splitsko svetište Gospe od Pojšana u dokumentima se spominje, kao S. Macia in Pansano, još 1200. godine.⁴⁶ Hvarani, kao posebnu zagovornicu u bolestima, štuju Gospu Nuncijatu (Blagovijesti), kojoj su crkvicu podigli u blizini katedrale i obdarili je bogatim zavjetnim darovima.⁴⁷ U dubrovačkoj je biskupiji iz istog vremena svetište

---

³³ M. Hortenzije, M. B. Čučerska, prilog hrvatskoj crkvenoj povijesnici, Zagreb 1908; A. Crnica, o. c., 24.

³⁴ A. Crnica, o. c., 44.

³⁵ *Protocollus antiqui conventus Divi Antonii Thaumaturgi a Nassicis*, 2 vol. u samostanskom arhivu; *Schematismus provinciae SS. Cyrilli et Methodii*, 1940, 43; A. Crnica, o. c., 53.

³⁶ M. Turković, Opatija Bl. Dj. Marije de Gotho, Zagreb 1935; *Isti, Prošlost opatije Bl. Dj. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kutyova 1232—1773*, Sušak 1935; *Isti, Povijest opatije Reda Cistercita u Hrv., Slav. i Dalmaciji*, Sušak 1936; A. Crnica, o. c., 34—35.

³⁷ Rac Stanko, *Hrvatska straža* 1940, br. 30, 51, 70; 1941, br. 19 i 27. A. Crnica, o. c., 40.

³⁸ Lj. Karaman, *Umjetnost sr. v. u Hrvatskoj i Slavoniji*, *Historijski zbornik* 1948, 11; 1950, br. 1—4, 128—174, 257—266.

³⁹ M. Meštrović, *Majka Božja Lučička*, molitvenik i kratka povijest prošteništa Gospe »Lučice« u Lipovcu, Zagreb 1907; Lj. Karaman, *Umjetnost...*, *Hist. Zbornik* 1—4/1950, 128—174.

⁴⁰ Gašić E., *Povijest župe i mjesta Morović, Đakovo* 1936. (Dragutinac), *Marija u našoj sredini*, *Vjesnik biskupije đakovačke* 5/1948; A. Crnica, o. c., 63—64.

⁴¹ A. Crnica, o. c., 80—81.

⁴² *Majka Božja od sv. Salvadura*, *Kalendar Srca Isusova i Marijina* 1913, 29; A. Crnica, o. c., 83.

⁴³ A. Crnica, o. c., 107—108.

⁴⁴ K. Zorić, *Crkva »Majke milosrđa« ili »Nova crkva«*, *Dijecezanski list za šibensku biskupiju* 7—8/1940; K. Stošić, *Sela Šibenskog kotara*, Šibenik 1941, 52—55; Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji u 15. i 16. vijeku*, Zagreb 1935, 115; A. Crnica, o. c., 99—100.

⁴⁵ A. Crnica, *Gospa od Mljeta ili Kraj mora*, o. c., 122—123.

⁴⁶ Friščić O. F., *Svetište Gospe od Pojšana* pokraj Splita, rukopis u arhivu kapucinskog samostana u Splitu, djelomično objelodanjen u *Almanahu Gospe Lurdske* 1914, 160—166; G. Chiudina, *Santuario della Beatissima V. M. di Poisan presso la città di Spalato in Dalmazia*, Venezia 1887; *Kalendar Presv. Srca Isusova* 1906, 11; Crnica, o. c., 114—115.

⁴⁷ A. Crnica, o. c., 131.

Gospe od Sresera u Janjini na poluotoku Pelješcu,⁴⁸ i na Mljetu Gospa od Babinog polja.⁴⁹

Uz spomenute crkve i svetišta, dokumenti iz XIII. stoljeća spominju i druge Gospine crkve o kojima će kasnije biti govora.^{49a}

Diplomatički spomenici XIV. stoljeća spominju također veliki broj Gospinih crkava,⁵⁰ kao što je i veliki broj novih svetišta koja privlače brojne hodočasnike na zavjetne dane još i danas.

U zagrebačkoj nadbiskupiji iz XIV. stoljeća su: današnja crkva Svete Marije na Kaptolu, uz koju je nekoć bio cistercijski samostan,⁵¹ Majka Božja Močilska kod Koprivnice,⁵² Majka Božja Loborska u Hrvatskom Zagorju,⁵³ Majka Božja Drnjanška u Drnju kod Koprivnice,⁵⁴ Majka Božja Gorska kod Petrinje,^{54a} Majka Božja Drnovečka u Stenjevcu,⁵⁵ Majka Božja Vinagorska u Hrvatskom Zagorju⁵⁶ i Sveta Marija Okička u Okiću.⁵⁷ Na otoku Pagu, u zatarskoj nadbiskupiji, osobito se štuje čudotvorni kip Bogorodice s djetetom, koji se čuva u impozantnoj crkvi u Starom Gradu nedaleko Paga. Ta je crkva jedini ostatak grada koji se je tu dizao do početka XV. stoljeća, kad je utemeljen i podignut današnji Pag. Svake godine na blagdan Velike Gospe prenosi se Gospin kip uz učešće brojnih hodočasnika s otoka i susjednih priobalnih mjesta u grad Pag, gdje je izložen štovanju do blagdana Male Gospe, kad ga opet procesionalno prenose u Stari Grad.⁵⁸ Nedaleko grada Šibenika nalazi se najglasovitije svetište šibenske biskupije, iz XIV. stoljeća, Gospa od Vrpolja, koja se također slavi na blagdan Uznesenja Marijina. Od samog početka uz svetište je bila

---

⁴⁸ N. Z. Bjelovučić, *Crctice iz povijesti Janjine*, Split 1922; *Kalendar Srca Isusova i Marijina* 1913, 23; A. Crnica, o. c., 149.

⁴⁹ A. Crnica, o. c., 156. Čini se da je ovdje nužno primjetiti da I. Ostojić (Benediktinci u Hrvatskoj II, 451—455) govoreći o samostanu sv. Mihovila u Babinu Polju ne spominje Gospinu sliku kojoj su, kako kaže Crnica, hodočastili mnogi iz raznih strana. Nije nam poznato zašto o tome Ostojić šuti. On, međutim, više ističe sliku Majke Božje Mljetske ili Gospe od Jezera, koja se častila u crkvi Gospina Uznesenja, nekadašnjoj opatijskoj crkvi samostana sv. Marije na Mljetu, zadužbini zahumskoga kneza Dese. (I. Ostojić, o. c., 441—450.)

^{49a} Vidi bilješku 147—156, 162—164, 178—187a.

⁵⁰ Vidi bilješku 147—156, 165—167, 188—214.

⁵¹ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj* III, 224—229.

⁵² R. Horvat, *Povijest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*, Zagreb 1943, 42—59; S. Pavunić, M. B. Močilska, *Koprivnica* 1925; A. Crnica, o. c., 38.

⁵³ *Kalendar Srca Isusova i Marijina* 1906, 25; Lj. Karaman, *Značajna otkrića, Arhitektura* 11—12/1948; A. Crnica, o. c., 31—32.

⁵⁴ A. Crnica, o. c., 38—39.

^{54a} A. Crnica, o. c., 29—30.

⁵⁵ A. Crnica, o. c., 25—26.

⁵⁶ Vukina, *Crkva M. B. Vinagorske*, *Kalendar Srca Isusova i Marijina* 1933, 62—64; Đ. Szabo, *Kroz naše divne Zagorje od Prišlina do Vinagore*, *Hrvatsko Zagorje* 5/1939; Lahner, *Za čast i slavu Gospe Vinagorske*, *Katolički list* 36/1939; Crnica, o. c., 49.

⁵⁷ Barle, *Zagrebački arciakoniat do 1642*, *Katolički list* 22/1903; Crnica, o. c., 47.

⁵⁸ C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, *Zadar...*, 34ss; A. Crnica, o. c., 94—95.

osnovana i djelovala i Gospina bratovština.⁵⁹ Na otoku Korčuli mnogo se štuje Gospa žalosna u crkvi Svih svetih u samom gradu,⁶⁰ te Gospa od Čarskoga polja u Čari.⁶¹

XV. stoljeće, koje je za Hrvate obilježeno početkom višestoljetne borbe s Turcima, »za krst časni i slobodu zlatnu«, ima još jednu vrlo zanimljivu karakteristiku: u njemu nastaje i najveći broj Gospinih svetišta, sačuvanih do danas, njih 35. Nije stoga neobičan podatak što ga donosi T. Smičiklas, da su Hrvati idući u bojeve protiv Turaka na svojim zastavama imali i sliku Bogorodice s Isusom u naručju.⁶²

Od Gospinih svetišta koja su nastala u XV. stoljeću danas je najznačajnije i najglasovitije svetište Majke Božje Bistričke, u kojem se štuje čudotvorni Gospin kip, napravljen oko 1500. godine. Papa Benedikt XIV. (1758—1769) udijelio je svetištu potpuni oprost, Lav XIII. zlatno podnožje, a Pio XI. podigao ga je 13. VII. 1939. na dostojanstvo bazilike. Godine 1971. hrvatski episkopat, povodom održavanja VI. međunarodnog mariološkog i XIII. međunarodnog marijanskog kongresa u Zagrebu i Mariji Bistrici od 6. do 15. kolovoza 1971, bistričko svetište proglašuje Nacionalnim svetištem hrvatskog naroda.⁶³ Iz istog, XV. stoljeća, potječu i centralno Gospino svetište zadarske nadbiskupije Gospa od Žeževa u Ninu, nekadašnjoj prijestolnici hrvatskog vladara,⁶⁴ i najpoznatije svetište kotorske biskupije, Gospa od Škrpjela na istoimenom otočiću kraj Perasta u Bokokotorskom zaljevu.^{64a}

Prema biskupijama, ostala Gospina svetišta iz XV. stoljeća su slijedeća: u zagrebačkoj nadbiskupiji: Majka Božja Lepoglavska,⁶⁵ Majka Božja Sniježna u Kamenском kraj Karlovca, uz koju su u posljednje vrijeme pavlini iz Poljske obnovili djelo-

---

⁵⁹ K. Stojić, Svetište Bl. Gospe od Vrpolja, Šibenik, 1922; Isti, Sela, 66—79; Katalinić Ivan Ivanov, Pisma B. dj. Marije od Vrpolja, Split 1893; Pisma suznja Radojice, kako ga Vrpoljska Gospa oslobodi turskog sužanjstva, Šibenik, 1904; a. Crnica, o. c., 103.

⁶⁰ A. Crnica, o. c., 151.

⁶¹ Kalendar Srca Isusova i Marijina 1912, 13; Pisma o čudotvornoj prilici Bl. Gospe »Čarskoga polja« po pučkoj pridaji sastavio jedan Gospin štovatelj, Dubrovnik 1921; Lj, Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, 142; A. Crnica, o. c., 154—155.

⁶² A. Crnica, o. c., 18.

⁶³ A. Ivšić, Processus inventionis miraculosae statuæ BVM Bisticensis, rukopis u župskom arhivu; P. Berke, Kinch oszebuini szlavnoga orszaga Horvatskoga, Zagreb 1765; J. Šafaran, Hrvatsko proštenište M. B. Bistričke, Zagreb 1923; Ritig, Jubilejska kruna M. B. Bistričke, Zagreb 1935; R. Pukljak, Knjiga bistričkih čudesa, Zagreb 1941; A. Crnica, o. c., 27—28.

⁶⁴ P. Zanchi, Uspomena o Gospi od Zečeva koja se štuje u Ninu, Zadar 1896, 1901, Šibenik 1933; M. Pavlinović, Prijateljska poslanica Franjevcu Gabrijelu Puratiću (u Ninu na Gospu od Zečeva), Narodni list 43/1873; L. Jelić, U Ninu na Gospu od Zečeva, Spomen-cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, u vienac savila Matica hrvatska sa slikom J. J. Strossmayera, Zagreb 1900, 634—652; A. Grassoni, Breve notizia sull' istituzione della festività dell' apparizione della Beata Vergine di Leporine, Venezia 1792; L. Katić, Štovanje Bl. Djvice u starih Hrvata, Kalendar Srca Isusova i Marijina, 1944, 120ss; A. Crnica, o. c., 94.

^{64a} S. Vulović, Gospa od Škrpjela, Zadar 1887; Butorac Pavao, Gospa od Škrpjela, Sarajevo 1928; Podgorski, Gospa od Škrpjela, Kalendar Srca Isusova i Marijina 1914, 83—93; A. Crnica, o. c., 157—158.

⁶⁵ R. Kauk, Povijest Pavlinskoga samostana i sadašnje kr. zem. kaznionice u Lepoglavi, Vukovar 1895; A. Crnica, o. c., 30.

vanje svog reda u Hrvatskoj,⁶⁶ zatim Majka Božja Vinska u Molvama u Podravini;⁶⁷ u pazinskoj biskupiji su: Gospa od milosti u Šiani kod Pule,⁶⁸ Gospa od Drenja u Šumbergu,⁶⁹ Gospa od Karmela u Boljunu⁷⁰ i Gospa od milosti u Pazinu;⁷¹ u riječkoj nadbiskupiji je Gospa od Porta u Bakru;⁷² u senjskoj biskupiji Gospa Oštarska u Oštarijama⁷³ i Majka Božja na Svetoj Gori u Gorskom kotaru;⁷⁴ u krčkoj biskupiji Gospa Glavotočka u Glavotoku na Krku;⁷⁵ u zadarskoj nadbiskupiji: Gospa od zdravlja⁷⁶ i Manje poznata Gospa od mira,⁷⁷ obje u Zadru, zatim Gospa od snijega u Kukljici na o. Ugljanu, s vrlo lijepom procesijom brodovima od svetišta do župne crkve;⁷⁸ te Gospa od Karmela u Turnju;⁷⁹ u šibenskoj biskupiji: Gospa van Grada⁸⁰ i Gospa od začeca u Šibeniku,⁸¹ Gospa od milosti na Visovcu,⁸² Gospa od Rašelja u Zlarinu⁸³ i Gospa Krapanjska na o. Krapnju;⁸⁴ u splitskoj su nadbiskupiji svetišta: Gospa na Hladima u Kaštel Sućurcu⁸⁵ i Gospa od milosti u Dridu kod Trogira;⁸⁶ u

⁶⁶ I. K. Krapac, Kamensko manastir pavlinski, Katolički list 36/1871; R. Lopašić, Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895; R. Strohal, Grad Karlovac, opisan i orisan, Karlovac 1906; A. Crnica, o. c., 42.

⁶⁷ J. Barle, Zagrebački arcidikonat do 1642, Katolički list 27/1903; D. M. Domjanić, Po dragom kraju, Zagreb 1944; A. Crnica, o. c., 24.

⁶⁸ A. Crnica, Svetište M. B. u Istri, Istarska Danica 1952, 71ss; Isti, o. c., 87.

⁶⁹ A. Crnica, Svetišta M. B. u Istri, Istarska Danica 1952, 74; Isti, o. c., 88—89.

⁷⁰ A. Crnica, Svetišta..., 75; Isti, o. c., 88.

⁷¹ A. Crnica, Hrvati i Marija, 86.

⁷² R. Strohal, Iz povijesti grada Bakra, Obzor 175/1930; M. Mažić, Crkva Bl. Dj. Marije, zvana B. M. M. ad Portum, Naša sloga, 15. VIII 1929; A. Crnica, Hrvati i Marija, 68.

⁷³ A. Crnica, Majka Božja Oštarska, Gore srca 31/1952; Isti, Hrvati i Marija, 73.

⁷⁴ I. Jemeršić, Kopnom i morem na plitvička jezera, Zagreb 1904, 126; F. Jurković, Sveta Gora, Naša Gospa Lurdska 12—13/1930; A. Crnica, Hrvati i Marija, 69.

⁷⁵ S. Ivančić, Povjestne crtice o samostanskom Trećem Redu Sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, i poraba glagoljice, Zadar 1910, 217—222; Krčki kalendar 1940, 51—58; A. Crnica, o. c., 78—79.

⁷⁶ P. Kaer, Il santuario della Madonna del Castello in Zara, Spalato 1904; Kalendar Srca Isusova i Marijina 1906, 27; C. F. Bianchi, Zara cristiana I, 372—378, 506; Lj. Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, 151; Isti, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, Zagreb 1952, 70; A. Crnica, o. c., 89—90.

⁷⁷ Bianchi, Zara cristiana I, 335, 347ss; A. Crnica, o. c., 91.

⁷⁸ A. Crnica, o. c., 95; Bianchi, Zara cristiana II, 116.

⁷⁹ Bianchi, Zara cristiana II, 159.

⁸⁰ K. Balić, Kroz Marijin perivoj, Šibenik 1931, 32; K. Stošić, Varoška župa u Šibeniku, Šibenik 1932; Isti, Sela, 120—124; A. Crnica, o. c., 100.

⁸¹ K. Stošić, Samostan i crkva Franjevaca Konventualaca u Šibeniku 1939, rukopis u Gradskom muzeju u Šibeniku; A. Crnica, o. c., 102—103.

⁸² K. Balić, o. c., 8—11; A. Crnica, o. c., 103—104; J. A. Soldo, Visovac (vodič), Visovac 1968.

⁸³ Lj. Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, 131ss; Isti, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, 75; K. Stošić, Sela, 241—249; A. Crnica, o. c., 111—112.

⁸⁴ K. Stošić, Sela 183—191; A. Crnica, o. c., 108—109.

⁸⁵ Almissiensis (o. B. Škrivanić), Gospa na Hladima, Kalendar Srca Isusova i Marijina 1909, 56—63; Crnica, o. c., 117.

⁸⁶ A. Crnica, o. c., 121.

hvarskoj biskupiji: Gospa od milosti u gradu Hvaru,⁸⁷ Gospa od zdravlja u Zraču kod Hvara,⁸⁸ Gospa od pohođenja u Doli na Hvaru⁸⁹ i Gospa od milosti u mjestu Špiljice na o. Visu;⁹⁰ na teritoriju dubrovačke biskupije nalaze se crkve i svetišta Gospe od Danača u Dubrovniku,⁹¹ Gospe od Orašca u Orašcu,⁹² Gospa od anđela u Orebiću na Pelješcu,⁹³ Gospa od Avile u Ponikvama, također na Pelješcu⁹⁴ i Gospa Badijska u Badiji na Korčuli.⁹⁵ U Kotorskoj biskupiji štuje se još i Gospa od milosrđa na otoku Krtole u Tivatskom zaljevu.⁹⁶

U prvim decenijama XVI. stoljeća spominju se slijedeća svetišta: Gospa od Arta u Senju,⁹⁷ Gospa od zdravlja u Krku,⁹⁸ Gospa od milosti u Kamporu na o. Rabu,^{98a} Gospa od milosti u Škurinju kod Rijeke,⁹⁹ Gospa od začeca u Makarskoj,¹⁰⁰ Gospa od Barja na Lastovu,¹⁰¹ Majka Božja Taborska u Taborskom kod Zagreba¹⁰² i Majka Božja Molvarska u Podravini.^{102a}

U 58 crkava, odnosno svetišta, štuju se čudotvorne slike Bogorodice s Djetetom, kasnobizantskih, odnosno kretskomletačkih karakteristika. Najznačajnije od njih obradio je Grga Gamulin u monografiji Bogorodica s djetetom.¹⁰³ Mnoge od njih

⁸⁷ Brusić, Franjevački samostan na Hvaru, Hrvatska straža 1933. 1934; S. Miličić, Hvar — Marijin grad, Majka Božja-Spomen list 1931, 2; A. Crnica, o. c., 130—131.

⁸⁸ Miličić, *Ibid.*, A. Crnica, o. c., 132—133.

⁸⁹ A. Crnica, o. c., 134.

⁹⁰ Schematismus dioecesis Pharensis 1908, 46ss; A. Crnica, o. c., 140—141.

⁹¹ G. Gelcich, Delle istituzioni marittime e sanitarie della Repubblica di ragusa, Trieste, 1882, 41—44; Isti, Dello sviluppo civile di ragusa, Ragusa 1884, 69; Jeremić-Tadić, Prilozi za historiju zdravstvene kulture u Dubrovniku, Beograd 1938, 81ss; Lj. Karaman, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, 69—71; A. Crnica, o. c., 143.

⁹² M. Radilović, Memorie riguardanti la chiesa di Val di noce, e la S. Imagine della B. Vergine, che in essa si venera, scritte nell' anne 1856, Vienna 1861; P. Sardelić, Povjest župe Orašac i čudotvorna slika Bl. Dj. Marije, Dubrovnik 1892; M. Beran, Gospa od Orašca, Naša Gospa Lurdska 143/1929; A. Crnica, o. c., 146—147.

⁹³ C. Fisković, Crkva sv. Marije na Orebićima, Novo Doba 1935, uskrсни broj; A. Crnica, o. c., 147—148.

⁹⁴ A. Crnica, o. c., 148—149.

⁹⁵ V. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420, Zagreb 1940; V. Lisičar, Obrana Korčule od Turaka, Dubrovnik 1934; V. Bandera, Badija, Hrvatska enciklopedija II, 90; A. Crnica, o. c., 150—151.

⁹⁶ Kalendar Srca Isusova i Marijina 1915, 89—92; Crnica, o. c., 158.

⁹⁷ P. Tijan, Majka Božja od Arta, Naša Gospa Lurdska 1931, 45. A. Crnica, o. c., 68—69.

⁹⁸ A. Crnica, o. c., 76—77; I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, 178.

^{98a} Brusić, Franjev. samostan Sv. Eufemije na Rabu, Hrvatska straža 173—197/1936; A. Crnica, o. c., 82—83.

⁹⁹ G. Kobler, Memorie per lax storia..., Fiume 1942; A. Crnica, o. c., 75.

¹⁰⁰ K. Balić, o. c., 26ss; P. Kaer, Makarska i Primorje, Rijeka 1914.

¹⁰¹ J. Badalić, Inkunabule u NRH, Zagreb 1952, 20—22; A. Crnica, o. c., 155.

¹⁰² Katolički list 1864, 303; 1869, 190; A. Crnica, o. c., 49—50.

^{102a} Kalendar Srca Isusova i Marijina 1918, 23; A. Crnica, o. c., 37—38.

¹⁰³ U svojoj izvanrednoj monografiji dao je G. Gamulin ne samo prvorazredni prikaz umjetničke vrijednosti Gospinih slika nego isto tako i duboke osjećaje koji su prožimali umjetnike

djela su domaćih majstora i ujedno predstavljaju djela velike umjetničke vrijednosti. U ostalim svetišlima štuju se kipovi Bogorodice, izrađeni pretežno u gotskom stilu i to uglavnom u sjevernim krajevima Hrvatske.¹⁰⁴ Titular najvećeg broja svetišta je Velika Gospa odnosno Uznesenje Marijino, zatim Mala Gospa, Blagovijest, Snježna Gospa, Pohođenje Marijino, Bezgrešno začeće i rjeđe Gospa od zdravlja, Žalosna Gospa, Gospa Karmelska i Očišćenje Marijino. Neka od svetišta nose svoje ime vezano uz mjesto i zavjetni dan. Nazivi su svetišta uglavnom određeni prema mjestu štovanja.

DIPLOMATIČKI SPOMENICI

Diplomatički spomenici: donacije, potvrde povlastica, testamenti, terminacije posjeda, ugovori i pojedine bilješke u liturgijskim knjigama, svojom kompozicijom i bogatstvom sadržaja daju nam svojevrsna i vrlo dragocjena svjedočanstva i o duhov-

dok su ih stvarali i vjernike koji su se pred njima molili. Umjesto prikaza citirat ćemo samo predgovor monografiji: »Iz umjetničke baštine primorskih krajeva naše domovine odabiremo antologiju ove velike teme kršćanstva: temu Bogorodice s djetetom. U kamenitim crkvama hrvatske obale, na otocima Jadrana i u Boci Kotorskoj visile su ove slike naslikane na drvenim pločama, na triptisima i poliptisima, kao žarišta i simboli kulta Marije Djevice Bogorodice. Bile su to uzvišene slike najviše ljepote koju su umjetnici tada mogli izmaštati; prikazivale su ne samo majku bogočovjeka, Dei Genitrix, sveto biće posvećeno stoljetnom vjerom velike civilizacije Sredozemlja, nego i uzvišenu predodžbu iz svakidašnjice: sliku majke i djeteta, ljubavi najprirodnije i najživotnije. Uz prikaz Krista na križu što je na slikanim raspelima sve do kraja srednjeg vijeka dominirao crkvama s ograde kora ili s visine triumfalnog luka, ikonografska tema Bogorodice s djetetom bila je, kao drugi pol duboke pobožnosti puka, najjednostavniji prikaz Marijina kulta sveden na bitne oznake Svete Djevice koja je porodila Boga: agia kai Theotokos, Panagia bizantinskog Istoka, Mater Dei latinskog Zapada. Za moreplovce s naših obala bila je to Zvijezda morska, Maris stella, koju se zazivalo u brodolomima, i kojoj su se, za oluju, u dugim danima neizvjesnosti i čekanja, utjecale žene ostavljene u gradovima i selima. Bilo je to u stoljećima naše teške prošlosti, čak do nedavnih vremena. Samo neke od ovih slika ostale su na svojim posvećenim mjestima kao predmeti pobožnosti i kulta; druge su sklonjene u riznice katedrala ili u zbirke samostana, gotovo nepoznate našoj sadašnjosti. Znanost ih našeg doba i promatra kao umjetnička djela, ali naše Bogorodice još uvijek, čak i u profanim muzejskim prostorima, upravo kao svako izvorno umjetničko djelo, nose u sebi visoka značenja i osjećanja što su živjela u sredinama iz kojih su nikla, i dubinu nadahnuća koja su nadahnjivala njihove stvaraoc«. G. Gamulin, *Bogorodica s djetetom u staroj umjetnosti Hrvatske, Matica Hrvatska i Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1971, Riječ unaprijed VII. Iz teksta citirat ćemo samo opis »Bogorodice Benediktinki« iz Zadra »ovaj veliki miljkaz na prijelazu iz XIII. u XIV. stoljeća, i ujedno »veliku ikonu« prepaolovskog slikarstva na Jadranu... To je zaista veličanstvo koje sjedi i prikazuje se u najvišim kvalitetama, dok podno njenih nogu kleči lik darovatelja, slikan kao nijedan u to doba na Jadranu. Oštećenje na licu djeteta danas ne dopušta da odnos protagonista doživimo u njegovom izvornom smislu, ali Bogorodičino lice je ljepota sama...« O. c. 18—19. I završetak: »Tri stoljeća, međutim, kroz koja smo prošli ovim izborom, bila su stoljeća u kojima je ova naša povijest umjetnosti rasla u uzajamnom saobraćaju između starih kumuna na obali i između obiju obala Jadrana... Bez tih starih slika i bez tog sjećanja nismo mogli postojati u prošlosti, a dobro znamo da ne bismo mogli opstati ni u budućnosti.« O. c., 47.*

¹⁰⁴ Lj. Karaman, *O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, Historijski zbornik 1—4/1948 i 1—4/1950; Gj. Szabo, Umjetnost u našim ladanjskim crkvama, izd., Zagreb 1930; Isti, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920; D. Kniewald, Crkvena umjetnost u Hrvatskoj, Croatia Sacra 20—21/1943; J. Strzygovski, O razvitku starohrvatske umjetnosti, Zagreb 1929; L'arte sacra in Croazia, izd. Liber, Zagreb 1971.*

nom životu naroda kojemu pripadaju. Takvi su izvori za nas ovdje od posebnoga značenja jer potvrđuju ono što brojna živuća svetišta pokazuju: uvijek prisutnu i rastuću pobožnost hrvatskog naroda prema Bogorodici.

Neobična pojava datacijske formule s Marijnim imenom koja je zabilježena još u doba hrvatskih narodnih vladara knezova Branimira¹⁰⁵ i Muncimira,¹⁰⁶ zadarskog priora Draga,¹⁰⁷ te u nešto drukčijem obliku za kraljeva Dmitra Zvonimira¹⁰⁸ i Stjepana II. Trpimirovića,¹⁰⁹ nije ni u kasnijem razdoblju zaboravljena. Sastavljajući 1145. svoj testament splitski svećenik Črnota upotrebljava datacijsku formulu posve sličnu Branimirovoj, Muncimirovoj i onoj priora Draga: »In nomine sancte et individue trinitatis. Anno igitur sacram postquam Christus carnem sumpsit ex virgine M (C quadra)gesimo V (IV) per indictione (m) vero VII.«¹¹⁰

U kraćoj formi, u obliku invokacije, Marijino ime susreće se u brojnim dokumentima pisanim hrvatskim jezikom. Ovdje ćemo ih navesti kronološkim redom.

Popis općina kotorske, grižanske i biogradske, sastavljen u Biogradu 1323. godine počinje: »Va ime Is(u)h(rst)ovo i divi Marie. Amen. Tekuščago milezima od rojstva H(risto)va 1323.«¹¹¹ Darovnicu od 4. veljače 1403. kojom poklanja sjenokošu

¹⁰⁵ Iz vremena kneza Branimira (789—792) sačuvan je natpis iz crkvice u Gornjem Muću, iskopan godine 1871, a glasi: (tempore ducis) BRANIMIRI ANNOR(um) CHRISTI SACRA ET DE VIRG(ine) CARNE(m) VT SV(m)PS(it) S(unt) DCCCLXXX ET VIII VI Q(ue) INDIC(tione). F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, I/1, Zagreb 1914, 123; Isti, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 393, bilj. 34; Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, MH, 1930, sl. 68; Isti, Živa starina, Zagreb 1943, 46; Stj. Sakač, Le culte Marial en Croatie-Dalmatie médiévale, u Maria, Études sur la Saine Vierge, Paris 1958, Tome V, 639; N. Klaić, Povijest Hrvata, 257; E. Peričić, Marijanski kult u Hrvatskoj do XI. st., 255.

¹⁰⁶ Branimirov nasljednik Muncimir (892—910) u ispravi kojom potvrđuje splitskoj crkvi darovnicu kneza Trpimira iz 852. godine: »In nomine patris et filii et spiritus sancti. Anno vti que sacram postquam Christus carnem de virgine sumpsit octogesimo nonagesimo secundo, indictione undecima...« F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM (1877), dalje samo Rački, Doc., 3; D. Farlati, Illyricum sacrum III, 82; M. Kostrenčić, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD I) I, Zagreb 1967, 23; E. Peričić, ibid.

¹⁰⁷ U ispravi kojom samostanu sv. Krševana u Zadru daje dohotke od ribolova i soli na otoku Vrgadi (Lubricata): »Anno ex quo redemptor humani generis dominus Jesus Christus sacram carnem ex intemerata virgine Maria recepi, millesimo XCVI. rački, Doc., 134; Farlati, V, 52; CD I, 205; E. Peričić, o. c., 256.

¹⁰⁸ Prigodom posvete katedralne crkve »hrvatskog biskupa« u Kninu 1078. kralj Dmitar Zvonimir (1075—1089) daruje splitskim benediktinkama zemljište Pusticu u Lažanima. Dokument je datiran jedino sa »in sollempnitate consecrationis ecclesie nostri episcopatus sancte Marie uocabulo.« Rački, Doc., 95; Farlati, III, 155; CD I, 170; F. Šišić, Povijest Hrvata, 574, bilj. 47; E. Peričić, o. c., 257. Isp. i A. Crnica, Marija i Hrvati, 1—21.

¹⁰⁹ Splitske koldudrice traže od Zvonimirova nasljednika Stjepana II. (1089—1091) potvrdu gornje darovnice. Kralj prima opaticu s koldudricama »in die natiuitatis sancte dei genitricis et uirginis Marie«. Datacije druge nema osim: »Actum est hoc apud castrum Sibinico in die prefate sollempnitatis.« Rački, Doc., 124; Farlati, III, 158, CD I, 188—189; E. Peričić, o. c., 258.

¹¹⁰ T. Smičiklas, Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, II, Zagreb 1904 (dalje samo CD), 54; E. Peričić, o. c., 256.

¹¹¹ Đ. Šurmin, Monumenta historico-juridica I (Acta croatica), Zagreb 1895, (dalje Acta croatica) 77.

fratrima u Hreljinu Andrija Šenetić, donator, započinje: »Va ime božie i dive Marie. Amen. Lit gospodnih 1403.«¹¹² I pop Toma Partinić, koji oporukom ostavlja kuću crkvi sv. Marije pod Bakrom, jednaku invokaciju upotrebljava na početku svoje oporuke sastavljene 21. siječnja 1445. godine: »Va ime božie i dive Marie. Amen.«¹¹³ »V ime Isuhrstovo i božie dievi Marie, matere božie i vsego dvora nebeskago. Amen. let gospodnih 1459«, Jakov Potočnjak daje prepisati za crkvu sv. Kuzme i Damjana brevijar, kojega piše pop Juraj 21. svibnja 1459. u Novome.¹¹⁴ Sedmorica braće Frankopana: Stjepan, Dujam, Martin, Juraj, Bartol, Anž i Mikula potvrđuju eremitima sv. Jelene i sv. Spasa posjede da bi se oni molili Bogu za njih i njihove u »ime božie i svete Marie i svih svetih božih«. Potvrda povlastica izdana je u Senju 5. svibnja 1466.¹¹⁵ Gospodin Juraj »plovan novogradski, srhipravn vinodolski« i drugi prisutni svjedoci daju na znanje »vsim i vsake vrste ž(lov)ik« da su fratri sv. Marije na Ospi kupili jednu kuću. Dokument sastavljen o tome u Novome 18. svibnja 1472. počinje »Va ime b(o)žie i s(ve)te M(a)rie. Amen.«¹¹⁶ Jednako počinje i dokument kojim plovan (župnik) Juraj spomenutim fratrima predaje kupljenu kuću.¹¹⁷ Istom invokacijom počinje i dokument od 13. prosinca 1470. kojim braća Mikulotići iz Novoga daruju zemlju crkvi svete Marije na Ospi.¹¹⁸

U više sačuvanih glagoljskih kodeksa mnoge zanimljive informativne bilješke također počinju zavirom Boga i Bogorodice, što nedvojbeno upućuje i na marijansku orijentaciju popova glagoljaša i na kontinuitet marijanske invokacije uz određivanje datuma ili početak nekog rada.

»Va ime božie i svete Marie i vsih svetih božih. Amen. Let Gospodnih 1463.« Tako počinje bilješka u hrvatskom glagoljskom psaltiru iz Istre.¹¹⁹ Na listu 1-a brevijara JA Sign. 1-d 34, kojega Kukuljević datira godinom 1485. čitamo »V ime Is(u)h(rst)ovo i roditelnice jeho dje(vi) M(a)rie. Amin.«¹²⁰ Na misalu Stud. knjižnice u Ljubljani, koji je napisan početkom XV. ili čak u drugoj polovici XIV. stoljeća nalazi se bilješka »Va ime b(o)žie i d(e)vi M(a)rie mat(e)re jeho, amin. Početie čin mis(a)la po z(a)konu rimskago dvora.«¹²¹ U misalu Codex slav. br. 8 koji se čuva u Beču u dvorskoj knjižnici na listu 269b stoji: »Va ime b(o)žie i s(ve)te Marie amin. Let gosp(odni)h 1405... kupljen b(i)še te knigi ot kneza Petra, kneza novaka sina za

¹¹² Acta croatica, 104.

¹¹³ Acta croatica, 157.

¹¹⁴ Acta croatica, 217.

¹¹⁵ Acta croatica, 248.

¹¹⁶ Acta croatica, 269–270.

¹¹⁷ Acta croatica, 271.

¹¹⁸ Dotičnu zemlju braća poklanjaju crkvi i redovnicima uz nju zato, »da bi ti redovnici, ki su pri tom klostri i ki naprida budu, da bi g(ospo)dina boga molili za duše vsih naših mrtvih i za naše dobro zdravlje.« Acta croatica, 260.

¹¹⁹ Acta croatica, 236. O tom glagoljskom psaltiru Petra Friščića, v. Kukuljević, acta croatica br. LXXIII u Slovenskom glasniku 1860, sv. 5, br. 4.

¹²⁰ I. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija, Starine XXXIII, Zagreb 1911 (dalje Starine XXXIII), 40.

¹²¹ Misal se nalazi pod signaturom 162a/a. Starine XXXIII, 23. Slična invokacija nalazi se u bilješci mlade ruke u rukopisu misla kneza Novaka Krbavskog: »Va ime b(o)žie i s(ve)te Marie Amen. Let g(ospod)nih 1405.« Acta croatica, 107.

40 zlatih.«¹²² Cog. Slav. iz XIV. stoljeća, sada u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, također ima invokaciju kao i spomenuti mlađi kodeksi »V ime H(risto)vo i d(e)vi M(a)rie. Amen.«¹²³

Da se spomenuti način datiranja, odnosno invokacije prije datacije, nije izgubio svjedoče i kasniji dokumenti. Tako u IV. vrbničkom brevijaru iz prve polovice XV. stoljeća na listu 72b nalazimo slijedeći tekst: »V ime božie i blažene divi Marie. Amen. 1605 na dan svih svetih re(če) mladu misu pop Garžan Perfetić za spasenje živih i mrtvih. Amen.«¹²⁴ U ritualu koji se čuvao u knjižnici Ivana Milčetića u Varaždinu na prvoj stranici nalazi se slijedeća datacija: »V ime božie i dive Marie amen od ro(i)stva H(ristova) 1606.«¹²⁵ U zapisnicima bilježnika Ivana Stašića u Vrbniku 1637—1646. na prvom neoznačenom listu piše: »Isus i Marič. Va ime božie i blaženie divi Marie amen. Počine protokol mene Ivana Stašića na milezima 1637 na 13 decembra.«¹²⁶

Iako sve isprave kojima pojedinci daruju ili na bilo koji način pomažu crkve i svetišta Majke Božje, već i samim tim kao dispoziciju uključuju posebno štovanje Bogorodice, ipak je taj moment u pojedinim ispravama i posebno, odnosno izričiti-tije naglašen.

Provala Tatara u Hrvatsku 1242. preko Gvozda bila je za mnoga mjesta, posebno u Hrvatskoj katastrofalna, dok su druga prošla relativno dobro. Iz tog doba i s njim u vezi potječu i dva Gospina svetišta: Majka od milosti u Samoboru i Majka milosrđa u Ivanić-Kloštru. Malu crkvu Majke od milosti podigli su građani Samobora 1242. u znak zahvalnosti Gospi što ih je spasila od Tatara.¹²⁷ U Ivanić-Kloštru samostan i crkva Majke milosrđa, koje je dao podići zagrebački biskup Stjepan Babonić 1226, bili su od Tatara spaljeni. Četiri godine poslije, 1246. obnovljeni su i crkva i samostan i to posebno nastojanjem kralja Bele III. koji je bio posebno zahvalan Gospi za postignuto izbavljenje i minulu opasnost.¹²⁸

Karakterističnom dispozicijom značajna je hrisovulja srpskog kralja Stefana Uroša II. Milutina, koji 15. ožujka 1305/07. potvrđuje raniju darovnicu svoje majke kraljice Jelene u korist svetišta Gospe Ratačke. Slobodno možemo kazati, da kolikogod Milutinova hrisovulja pokazuje njegovu pobožnost, da barem toliko pretpostav-

¹²² Starine XXXIII, 28.

¹²³ Starine XXXIII, 80.

¹²⁴ Starine XXXIII, 60.

¹²⁵ Starine XXXIII, 101.

¹²⁶ Starine XXXIII, 430. i »Meštija od dobra umrtija« otisnuta zajedno s malim Ritualom, čiji je jedan primjerak otkrio još 1849. I. Berčić u Brbinju na Dugom otoku, a potječe s kraja XV. stoljeća ima karakterističan završetak: »Svršene knige na slavu i čast vsemogućega gospodina Boga i nega slavne matere dëve marie i svih božih svetih kih oficii est sada k nam budite na pomoć amen.« P. Kolendić, »Ars bene moriendi« u jednom glagoljskom izdanju, Južni pregled 8, (1933), 325—33; Povijest hrvatske književnosti, knjiga 2, (E. Hercigonja, Srednjovjekovna književnost), izd. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1975, 229. U Tkonskom zborniku iz prvih desetljeća 16. stoljeća, nalazi se neki traktat fra Mateja Bošnjaka Zadrana, provincijala glagoljaskih franjevac-a-trečoredaca, nalazi se slijedeći kolofon: »V ime božie i svete marie amen. svršenje ispovidi ku e vsaki krstjanin dužan imiti i umiti i naučiti i bi svršenje ne na let gospodnih 1492. miseca ijuleč na dan 16...« E. Hercigonja, o. c., 220—221.

¹²⁷ A. Crnica, Hrvati i Marija, 47.

¹²⁸ Ibid., 39.

lja vjeru i osjeća je onih koji su uz svetište živjeli i k njemu hodočastili. Pisar, prenoseći kraljeve misli piše: »Izredno i o presvetej, prečistej i preblagoslovenoj vladici našeg gospođi i bogoroditeljici, prisnodjevi Marii, tjemže i mi grešni i umileni rabi tvoi, koju ti pohvalu prinesem, prečistaja? Čto že li narečem te, obradovannaja? Ili kimi pohvalami vshvalim tvoje preneporočnoje djevstvo, prečistaja bogorodice, djevo Marije? I obače arhangelovu glasu podobeše se i mi grešni nedostoinimi ustnami vapijem ti: raduj se, raduj se obradovannaja, Gospod s tobou, i tobou smiriše se nebesnaja s zemnimi i rod človečeski tobou izbavljen bist prvije kletvi Adamovi, Adam že i Jenga likstvujeta e roždstvje tvojem vsprimjša prvoju dobrotu, juže prestupljenijem pogubista, angelom slavo i prorokom sbitije, apostolom pohvalo, mučenikom vjenc, carem državo, grijšnikom pribježište. Tjemže i az, rab tvoj Stefan Uroš, samodržavnii kralj srbski i pomorski, po milosti tvoje i po milosti roždšago se iz tebe besjemene slnca istinnago, Hrsta boga našego, pripadaju k prečistima nogama tvojima, milosti prose i proštenie grijhom.«¹²⁹

Još bogatija teološkim i deprekativnim sadržajem je darovnica knezova Draškovića kojom utemeljuju samostan eremita sv. Pavla Pustinjaka uz crkvu blažene Djevice Marije na Gradčini, 1. studenoga 1490. Opširna, bogata i karakteristična dispozicija glasi: »Va ime gospodina Boga vsemoguštega, od koega i po koega milosti vsaka dobra ishode i koga danje pomošč i život naš e, i va ime blažene i prečiste dive Marie kralice nebeske i anjelske i matere Isuhrista gospodina našega sina Božija, ka e pomoščnica i odvitnica hristjanska i duš hristjanskih, ka e milosti istočnik velik i nepomankani, milosrdija nee velikoga svrhu nas i meju nas obilno izlijena e dana odlučenom i darovanom milostiju gospodina Boga djelu i kotaru plemenščine naše. Luča svitlosti nee sijala e, i mnoge i obilne potrebe v nemošnih i nevoljnih i strannih po mnoga mora i vod ili na zemli mnozim Hristje priključivšim se v nevoljah i nee milosti sebi na pomošč zovušće ovde podati želijušćih ili ovde priduščim za ke godi potrebe i nevole svoe, tude bez pokrmsanije milost i pomošč i izbavlene i zdravje potrebno od nee milosrdije milost i utehu prijeli esu. I t'ko dari i pomošći oni i mnozi inji hristjane ovomu svetomu sazdanju na počat'e slave i službe ovde narejene ov'de i dali i darovali esu, ke stvari mi mnogokrat i po mnoga vrimena od mnozih više rečenih pače i mnogo krat očito vidješe na mesto ovo prihodešćih veliku milost i milosrdie od Gospoe naše blažene dive Marie imušćih i prijemljušćih očito pomošći i izbavlenije nee milosti povidajušćih. Mi veselo i s velikom radostju s pomošćju i darom mnozih jini hristjan od bližnih i dalečih stran dom i crkav v čast i slavu Gospodina Boga i blažene dive Marie na mesti ukazanj'a nee milosrdija, na vrhu zovušći se Gradčina, onde umestismo i sazidasmo. I v tom i k tomu pomišlajušće vnuri v scri duše naše na bu(dušč)aja i prizivajušće milost nee na pomošč sebi i jinim hristjan uveščasmo i svršeno utvrdismo kako i koliko i po ki način vekša i lipša sveta služba Gospodina Boga i blažene dive Marie za nas i zapreminuvših naših i za jine hristjane, ki ku godi pomošč va to dobro delo učinili i podali esu, ili ki bi prida pomogli i darovali liple i vešće, za vse hristjane žive i mrtve množila se bi. V gospodini Bozi umilenih i v Hristi poštovanih redovnikov i otac duhovnih, naslednikov svetoga Pavla prvoga remete, živušćih pod regulom blaženoga Avgustina biskupa i spovidnika od strane gospodina Boga i blažene dive Marie umileno prosimo, da s ljubavju rečenih

¹²⁹ T. Smičiklas, Codex diplomaticus VIII (dalje CD VIII), Zagreb 1910, 97–98.

mesto i crkav na obsluženie i na časćenie rečenoe i odrejenoe od nas prijeli bi (...) I blažena i pričista diva Bogorodica Maria kralica nebeska i anjelska da budi odvietnica i pomošćnica i molitelnica pred gospodinom Isuhristom sinom svojim za vsih nih i za vsih hristjan živih i mrtvih i za nas takoe viki. Amin.«¹³⁰

Zagrebački kaptol »ob reverenciam ipsius virginis ac Matris Marie in quattuor eiusdem b. M. sollempnitatibus, videlicet in assumptione, in nativitate, in purificatione et anunciacione«, 18. lipnja 1319, na molbu priora i braće pustinjaka koji su živjeli uz svetište Majke Božje Remetske, udjeljuje 80 dana oprosta svim onima koji budu u to svetište hodočastili.¹³¹ Oprost od 40 dana udjeljuje 27. lipnja 1341. krbavski biskup onima koji budu pomogli crkvu sv. Marije »sub castro Ostrovica«.¹³²

Jakov, Ivan i Petar de Soporou »voto favorabili in Christo et virginis eius gloriose omnium fidelium refugii, ob remedium et salutem animarum« poklanjaju 1331. crkvi »beate virgini de Novak et fratribus cruciferorum sancti sepulcri«, kod Čazme, jedan zemljišni posjed.¹³³ Tumpa, sin Draškov od plemena Vuković iz Gacke, ostavlja dvije kuće u Senju za uzdržavanje crkve koju je sam dao sagraditi »ad honorem et reverenciam beate Marie semper virgini matris Christi.«¹³⁴ Knez Nikola Frankopan 4. siječnja 1428, dozvoljava fratrima eremitima sv. Pavla da na njegovom posjedu naprave pilu, to im pak pravo dozvoljava »na čast s(ve)toj Bogorodici dievi Marie za zdravje našega tela i za spasenje naše duše.«¹³⁵ 12. siječnja iste godine potvrđuje rečenim eremitima u Crikvenici pravo da pobiru trgovinu na obali od Jasenove do Črnina i zapovijeda Bribiranima da je i oni plaćaju: »mi potvrdismo (nastavlja knez) tu pravdu... kako e dostoino i kako bi na više b(o)žie službe šla, na čast s(ve)toj Bogorodici dievi Marii za naše zdravle i za spasenie naše duše i naših prvih.«¹³⁶ 16. lipnja 1430. ponovo potvrđuje darovnicu od 4. siječnja 1428. i daje istim eremitima još i druga prava »za pobolšanje one s(ve)te cr(i)kve i za boli žitak onih fratrov i za spasenie naše duše.«¹³⁷

Knez Ivan Frankopan ispravom u Hreljinu 6. ožujka 1440. dodjeljuje samostanu sv. Marije u Crikvenici zemlje s tim da su oni (redovnici tog samostana) »dužni večnim zakonom Boga moliti za našega oca, kneza i bana Mikule, i našu matr, gospoju Dorotiju i naše bratie i nas.«¹³⁸ U Brinju, 4. lipnja 1493. knez Anž Frankopan eremitima samostana sv. Jelene kod Senja daje selo Košćice a oni će se moliti Bogu za nj i za Jelenu ženu kneza Žigmunda i za potomstvo i služiti misu ranu svetoj Marii vsaki dan po zakonu redovskom.¹³⁹ 5. lipnja 1495. obdaruje i crkvu sv. Marije u Crikvenici.¹⁴⁰

¹³⁰ Acta croatica, 343—344.

¹³¹ CD VIII, 531.

¹³² CD X (1912), 628.

¹³³ CD IX (1911), 578.

¹³⁴ CS X (1339), 474—476.

¹³⁵ Acta croatica, 128.

¹³⁶ Acta croatica, 128—129.

¹³⁷ Acta croatica, 130.

¹³⁸ Acta croatica, 153.

¹³⁹ Acta croatica, 370.

¹⁴⁰ Acta croatica, 385.

Knez Martin Frankopan daruje 4. prosinca 1447. crkvi svete Marije u Crikvenici jedan komad zemlje s tim da se u toj crkvi služe mjesečno dvije mise od kojih jedna u prvu subotu u mjesecu.¹⁴¹ 11. travnja 1468. istoj crkvi daruje jednog vlaha imenom Miikulu »sa vsu onu službu ku e on nam služil budušč na našej službi.«¹⁴² Samostanu sv. Marije na Ospi kod Novoga daruje 7. siječnja 1470. »kako mi ošće naš živi dar, ki e na čast Bogu (i) s(la)vnoj d(i)vi roditelnicu ego Marii« tri vinograda, jednog kmeta, kuću i jednog vlaha za kmeta.¹⁴³

Ban Ivaniš knez cetinski i kliški, 22. siječnja 1434. oprašta Dminoslava Vehoevića od davanja dohotka i predaje ga »u službu crkvi svete Marie pod Sinjem s onom zemljom ku smo mu dali.«¹⁴⁴

Matko Grčić župnik Gojmerski, daruje 5. lipnja 1461. jedno selo crkvi sv. Mikule na Gvozdu »smišljajući za poboljšanje svoga brata negove duše i takoe imajući na pameti muku g(ospodi)na Isuhrsta i nego velo milosrdije i nega matere blažene d(ive) Marie i blaženoga Mikule...«¹⁴⁵

U želji da što ljepše uredi senjsku katedralu posvećenu Majci Božjoj, određuje 16. kolovoza 1496. đakona Andrije da sakuplja prinose jer »smisismo učiniti jedan organ na slavu blažene djevi Marie ka jest vsimi pomošćnica.«¹⁴⁶

Osim do sada spomenutih crkava za brojne druge saznajemo iz testamentarnih legata,¹⁴⁷ terminacija posjeda,¹⁴⁸ označavanju imanja koja im pripadaju¹⁴⁹ i po jav-

¹⁴¹ Acta croatica, 172—173.

¹⁴² Acta croatica, 253.

¹⁴³ Darovnica je namjenjena »fratrom s(ve)te M(a)rie na Ospi red remet sv. Pavla prvoga remete«. Acta croatica 257—258.

¹⁴⁴ Isprava je izdana u Sinju. Acta croatica, 136.

¹⁴⁵ Acta croatica, 229.

¹⁴⁶ Acta croatica, 395. Crkvenom opremom bila je osobito opskrbljena crkva sv. Marije u Omišlju na o. Krku o čemu svjedoči jedan zapis u glagoljskom misalu s početka XIV. stoljeća: Mus. Borg. F. F. Illirico 4 (L—VII—4). Prilikom vizitacije 7. lipnja 1475. ustanovljeno je: »blago carkve Svete Marie, ko bi dano v Kaštel (Omišalj) na... nu, v ruki Jurki kapitanu: moći svetih v skrinicah trih, kaleži 5, križ 4, parament, 8 planit, stomanje (albe) 4, štriti jedna, predoltarnici ča su od... 11, i s listami, biblie, misal veliki, misalica 2, ubrus 5, kadičnik srebrni. I ošće dasmo v ruki rečenomu jurku ubrus 58, ošće paramenti dvoje, križ jedin, kupica srebrna, knigi lijendi, knigi carske, skrižal.« K. Horvat, Glagoljica vaticana, Starine XXXIII, 509—510. Krčki biskup Ivan (1186) kad je darovao samostan sv. Ciprijana u Veneciji dajući mu svoju crkvu sv. Ivana, određuje da ista crkva »in omni anno persolvat ecclesiae sancte Marie (in) nostrum episcopium libram unam incensi.« CD II, 204.

¹⁴⁷ Katedrala sv. Marije na Krku (1186), CD II, 204; Andrija II. daje crkvi sv. Marije de Gora (1209) izvjesnu pomoć »pro luminari ecclesie«, CD III (1906), 85; s. Maria de Castello u Dubrovniku (1234), CD III, 401; s. Maria Maioris u Zadru (1284), CD VI (1908), 456—66, 500; s. Maria Maioris u Dubrovniku (1283), CD VI, 429; s. Maria de Alta Ripa justa Jadram ordinis sancti Augustini secundum instituta et sub cura ordinis fratrum Predicatorum (1285), CD VI, 533, (1286), CD VI, 572; s. Maria iuxta Landestrost u Kostonjevi (1290), CD VI, 685; s. Maria de Meleta — Mljet (1298), CD VII (1909), 319; s. Maria de Gurgite Cattarensis dioc., god. 1330, Draga žena Bogdanova određuje u svom testamentu da se toj crkvi svake godine daje 15 groša, unum sindonem et una tobala, CD IX (1911), 514. Godine 1189. šestorica Trogirana koji su podigli crkvu s. Mariae de Spillano (Špiljani) popisuju mede i zemlje te crkve. CD II, 239. Dne 11. svibnja 1237. »ad restauracionem cathedralis ecclesie s. Marie« u Rabu daruje joj se crkva sv. Martina, CD IV (1907), 302. Godine 1247. Bogdan, biskup crkve sv. Tripuna u Kotoru, posvetio je »crkvu sv. Đurđa na slavu Boga i na čast svete Marije, kao što i drugih sve-

nim funkcijama njihovih svećenika notara, examinatora i svjedoka,¹⁵⁰ kao i po crkvenim funkcijama svećenika koji su djelovali uz njih.¹⁵¹

Svoju pobožnost prema Majci Božjoj izražavaju pojedini vladari ili velikaši time što ne samo daju dotičnim crkvama ili samostanima uz njih određene darove već ih uzimaju i u posebnu zaštitu. Tako kralj Koloman 1102. potvrđuje samostanu sv. Marije u Zadru kraljevsku slobodu, koju mu je još 1066. udijelio kralj Petar Kresimir IV,¹⁵² a 1105. nakon što je ušao u Zadar daje opatici istog samostana Vekeneği

taca, kojih se ostaci tu nalaze...« A. Milošević, *Srednjovjekovne lat. povelje i bule, Istorijski zapisi* 3 (1949), 195.

¹⁴⁸ S. Mariae Maioris Zadar (1193), CD II, 261; S. Marie de Salona, de Atago, *crost. Gospa od Otoka* (1193), CD II, 264; S. Mariae de Nona (1201), CD III, 85, (1280), Cd VI, 342; S. Mariae de Cres (1224), CD III, 237; S. Mariae a Taurello *dioc. Split* (1229), Cd III, 308; S. Mariae de Bonivaldo (Iovinaldo) Zadar (1298), CD VII, 298; S. Mariae iuxta Varaždin (1273), CD VI, 44; S. Mariae de Pansano (1275), CD VI, 116; S. Mariae de Crusseua (Kruševo) 1275, CD VI, 253; S. Maria de Spilltano *dioc. Split* (1282) CD VI, 407; S. Mariae de Flumine *dioc. Kotor*, CD VI, 437; S. Mariae de Aprouch-Oporovac (1313), CD VIII, 344; S. Mariae de Ponte Gurditii (Grgić) Kotor (1318), CD VIII, 490; S. Marie de Garić uz nju se spominje i samostan eremitii (1327), CD IX, 347; S. Mariae de Pusterla Zadar (1338), CD X, 376; S. Mariae de Mesauia penes Splatum (1138), CD X, 394.

¹⁴⁹ S. Mariae de Spillano (1189), CD II, 239; S. Mariae Maioris *eccl. iadr.* (1278), CD VI, 268; B. Virginis Mariae in Kamarcha, križevačke županije (1316), CD VIII, 424; S. Mariae de Castellone — Košljun (1323), CD IX, 163; *vinæ ecclesiae beate virginis de Glogovnica* (1326), CD IX, 312; S. Mariae de Malta monasterium monialium, zemlje in insula Bosuae (1327), CD IX, 335; S. Mariae de Gotho (Kutjever), zemlje (1330), CD IX, 506; zemlje: S. Mariae de Spalato, de Pansano (Poišani) i de Otok (1338), CD X, 395; S. Mariae penes Nonam (1339), CD X, 485.

¹⁵⁰ 1133, Fuscus diaconum plebanus sancte Marie, svjedok u korist sv. Krševana protiv onih koji upadaju u samostanske posjede, CD II, 41; 1172, Andrea plebanus sancte Mariae Maioris Jaderae svjedok u korist samostana sv. Kuzme i Damjana, CD II, 133; 1190, Marinus sancte Mariae Maioris (Zadar) plebanus cum clero suo svjedok kad Zadrani vraćaju sv. Krševanu o. Maun nakon glasovite pobjede nad Venecijom, CD II, 244; 1194, Marinus sancte Mariae Maioris (Zadar) plebanus spominje se kao svjedok u razvodu zemalja sv. Kuzme i Damjana i sv. Dimitrija zadrarskog, CD II, 266; 1199, svećenik Martinus sancte Mariae Maioris (Zadar) et domini Martini de Maio pater spiritualis svjedoči u prilog oporuke, CD II, 313; 1275, Vincentius clericus sancte Marie maioris et Jadrensis notarius i Marco plebanus sancte Marie maioris testes, CD VI, 103, 100; 1277, Vincentius... notarius, CD VI, 203, 211, 217; svećenici sv. Marije Velike u Dubrovniku 1284 comisarii testamenta, CD VI, 508; S. Mariae Virg. de superiori Zdenci (1275), CD VI, 136, svećenik te crkve svjedok u određivanju međa nekih posjeda.

¹⁵¹ Abbas Isach s. Mariae Meltensis (1201), CD III, 3; prepositus *eccl. beate Mariae virginis de Glogoncha — Glogovnica* (1303), CD VIII, 46; prepositus *eccl. b. Mariae virginis de Jerleu*, pod čazmanskim kaptolom (1303), CD VIII, 46; sacerdos *ecclesiae b. v. de Inferiory Izdenech* (1319), CD VIII, 528; Nikola Kazoti primicer crkve b. Mariae de Platea Traguriensis (1320), CD VIII, 560; Plebanus S. Mariae de Spillano (1318), CD VIII, 491; Blasius sacerdos *eccl. beate virginis de Zrachycha (Sračica) Zagreb* (1327), CD IX, 325; Patroni crkve s. Mariae civitatis Veteris diocesis Farenis predaju pravo instalacije župnika hvarskom kaptolu (1322), CD IX, 92–93; sacerdos capelle, S. Marie de Gjelekovac (1333), CD X, 81; capelanus *eccl. S. Mariae de Stenjevac Zagreb* 1340, CD X, 592.

¹⁵² »Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi, millesimo sexagesimo VI. Dukyzi Constantinopoleos imperante. Ego Cresimir rex Chroatic et Dalmatie, filius Stephani regis, concessione Laurentii, Spalatensis archiepiscopi, omniumque nostri regni episcoporum, et laudatione nostri ducis Stephani, ceterorumque Chroaciae comitum, do regiam libertatem mona-

sredstva za podizanje zvonika, koji svojom ljepotom i skladnošću izrade i danas ukrasuje i samostan i grad Zadar.¹⁵³ Kraljevsku slobodu istom samostanu potvrđuju i drugi hrvatsko-ugarski kraljevi: 1240. Bela IV,¹⁵⁴ 1271. Stjepan V,¹⁵⁵ 1277. Ladislav IV,¹⁵⁶ i 1371. Ladislav I. Anžuvinac.¹⁵⁷ Vodeći brigu o crkvi sv. Marije u Solinu, odnosno Gospi od otoka koja je bila mauzolej hrvatskih vladara, kralj Koloman je predaje splitskoj nadbiskupiji 1103. godine.¹⁵⁸ Istu odluku potvrđuje 1138. Bela II,¹⁵⁹ Gejza II. 1143.¹⁶⁰ i 1192. papa Celestin III.¹⁶¹ Kralj Andrija II. 1201. zauzima se za crkvu sv. Marije i uz nju samostan templara »in comitatu de Pozega«¹⁶² a 1209. za crkvu i samostan templara sv. Marije de Gora.¹⁶³ Ban Stjepan Babonić 1290. obdaruje crkvu »sancte Marie iuxta Landestrost« u Kostanjevici¹⁶⁴ a njegovi sinovi 21. prosinca 1321. obećaju posebnu zaštitu i crkvi i njezinom samostanu u kojem su živjeli o. cisterciti.¹⁶⁵ Kralj Karlo Robert, 9. listopada 1322, potvrđuje povlastice crkve i samostana cistercita sv. Marije u Zagrebu.¹⁶⁶ O posebnoj brizi knezova Frankopana za samostan i crkvu sv. Marije na Ospi, samostanu i crkvi sv. Marije u Crikvenici već smo prije dosta govorili.¹⁶⁷

Svi pojedinačni i razasuti podaci koje nam pružaju diplomatski spomenici, daju nam svojevrsno i dragocjeno svjedočanstvo i o postojanju brojnih crkava posvećenih Majci Božjoj i o brigama za njih kod svih staleža i društvenih slojeva. Jednako iz njih možemo ustanoviti kako su svi oni osjećali da im je Blažena Djevica: pomoćnica, odvjernica i majka.

Taj prikaz bio bi međutim nepotpun da ne bi spomenuli interesantnu pojavu zabilježenu u dokumentima XIII. stoljeća napisanim u Dubrovniku. Kada su donatori željeli osigurati nepovredivost svojih donacija ili sastavljači testamentarnih oporuka sigurnost da će se poštivati njihova posljednja volja onda se eventualnom prekršite-

---

sterio sanctę Marię Iadrensis, quod soror mea Cicca fabricavit...« F. Rački, Doc., 66; V. Novak, Zadarski kartular Samostana svete Marije, Zagreb 1959, 243, 134—140; Kolomanova povelja: »Anno incarnatione domini nostri Jesu Christi, milesimo centesimo secundo. Ego Colomanus dei gratia rex Ungarie, Croatiaę atque Dalmatię... postquam coronatus fui Belgradi supra mare, in urbe regia... pro karitate dei et remedio anime mee, dono perpetuum pecem et regima libertatem monasterio sanctę Marię monialium, quod situm est in Iadera...« CD II, 10; V. Novak, o. c., 256, 189—196.

¹⁵³ V. Novak, o. c., 64—66; E. Peričić, Samostan svete Marije u Zadru od njegova osnutka do danas, Radovi Instituta JAZU Zadar XIII—XIV, Zadar 1967, 15—16.

¹⁵⁴ E. Peričić, o. c., 22.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ CD II, 10.

¹⁵⁹ CD II, 47.

¹⁶⁰ CD II, 54.

¹⁶¹ CD II, 251.

¹⁶² CD III, 98.

¹⁶³ CD III, 85.

¹⁶⁴ CD VI, 685.

¹⁶⁵ CD IX, 39.

¹⁶⁶ CD IX, 84.

¹⁶⁷ Isp. bilj. 135—143.

lju prijete između ostalog i prokletstvom Blažene Djevice Marije. Taj je slučaj zabilježen u tzv. »lokrumskim falsifikatima« prema kojima protospatar Ljutovit,¹⁶⁸ zahumski knez Desa¹⁶⁹ te Zahumski biskup Gavril, ban Rastimir, suci Miroslav i Strahimir te prokurator Krajimir¹⁷⁰ svaki svojom poveljom potvrđuju posjede samostana sv. Marije na Lokrumu. Sve su isprave navodno napisane oko 1151. godine.¹⁷¹ Brojni privatni testamenti sastavljeni u XIII. stoljeću, kako je gore rečeno, također su osigurani u svojoj nepovredivosti oslanjanjem na poštovanje i zagovor Majke Božje.¹⁷²

Bosanski ban Matija Ninoslav, obećavajući Dubrovčanima vječni mir i prijateljstvo, ispravom sastavljenom 22. ožujka 1240. u Dubrovniku piše: »Az Matej Ninoslav po milosti Božej veliki ban bosanski s moimi boljari k l n e m o se tebe Ninoslavu Toinstvu knezu dubrovačkom i vsjem vlastelom i vsje općine gradskeje u Gospoda Boga našega Isu Hrista i u presvetu Bogorodicu djeviju vladiku Mariju i u čstni životvorešći krst i u sveta božija evangelija i u svetoga Blasi blaženoga mučenika i u vsi svetie ugodivše Bogu.«¹⁷³

Jelena, kraljica srpska, također kad obećaje prijateljstvo Dubrovčanima, 1279. ispravom danom 28. listopada u Brnacima, svoju odluku donosi »u ime Gospoda Boga vsederžitelja i u prečistu jeho mater i u čstni i životvorešći krst Gospoda i u sveta Božija jevangelijska i u 380 otc nikejskih i u vse svete Bogu ugodne od veka.«¹⁷⁴

Kraj tako velike razgranate pobožnosti prema Blaženoj Djevici, razumljivo je da je tijekom stoljeća bio podignut i veliki broj samostana njoj posvećenih, iz kojih je na poseban način zračio blagotvorni utjecaj na sve širu i dublju pobožnost čitavog naroda prema Bogorodici. Ovdje ćemo te samostane nabrojiti kronološkim redom,

¹⁶⁸ »Quicumque autem causa invidiae eis impedimentum fecerint, dei omnipotentis et uirginis Marie et principis apostolorum Petri omniumque sanctorum maledictionem habeant.« CD II, 68–69; Farlati VI, 45; F. Šišić, *Letopis Popa Dukljanina*, Zagreb-Beograd 1928, 190.

¹⁶⁹ »Si quis atem dicto abbati uel monasterio... sit inimicus totius terre Zachulmie et sit a deo et beata uirgine Maria et sancti Benedicti et duodecim apostolis et omnibus sanctis maledictus.« CD II, 69–70; Šišić, o. c., 193.

¹⁷⁰ »... si quis... insuper maledictus sit a domino atque duodecim apostolis necnon a sancta Maria matre domini et ab omnibus sanctis.« Šišić, o. c., 94–195; Farlati VI, 45.

¹⁷¹ *Iscrpan* »Ekskurs o lokrumskim falsifikatima« vidi kod F. Šišić, o. c., 185–227.

¹⁷² Testament Ivana Gundulića i žene mu Dobroslave, sastavljen u Dubrovniku 25. veljače 1234, završava: »... quicumque autem hoc testamentum ruere vel violare presumserit... anathematis ulcioni subiaceat et habeat maledictionem dei patris omnipotentis... et b. M. semper virgini...« CD II, 402. Isti, Ivan i Dobroslava Gundulić, kada su 30. listopada 1222. godine darivali samostan sv. Jakova u Višnjici, kojeg su o svom tršku sagradili na mjestu zvanom Brelas, i zadužbinu poklonili papi, ali uz uvjet da u njoj uvijek žive monasi po benediktinskom pravilu, davši istom samostanu zemlje i vinograde u okolici i u Brgatu, kuću u Dubrovniku, mlin, marvu (150 ovaca, 40 brava, 4 para volova) i slugama, svoju zakladu osiguravaju zakladnim pismom sastavljenim pred papinim legatom Akoncijem koje završava: »... si quis hanc illorum dispositionem ec deliberationem aliquo modo dissipare, vel infingere voluerit, maledictionem omnipotentis dei et beate Marie semper virginis et beati Jacobi apostoli et duodecim...« CD III, 217; o značenju tog samostana v. I. Ostojić, II, 461–465, Testamentata koji su imali sličnu corroborativnu formulu ima iz XIII. stoljeća veći broj: CD VI, 459, 462, 463, 464, 466, 501, 509; CD VII, 40.

¹⁷³ CD IV, 107–108.

kako se javljaju u sačuvanim ispravama, bez posebnih komentara, budući da je i sam njihov broj dovoljno rječit.

XII. stoljeće: sv. Marija na Košljunu, o. Krk,¹⁷⁵ sv. Marija u Zadru,¹⁷⁶ sv. Marija na Poljudu — Split,¹⁷⁷ sv. Marija na Mljetu,¹⁷⁸ sv. Marija na Lokrumu,¹⁷⁹ sv. Marija u Budvi,¹⁸⁰ sv. Marija u Puli,¹⁸¹ sv. Marija de Cereto,¹⁸² te vjerojatni samostani kod Lobora,¹⁸³ de Alta,¹⁸⁴ na Brionima,¹⁸⁵ de Koblan¹⁸⁶ i de Ilda,¹⁸⁷ te sv. Marija u

¹⁷⁵ Opat se na Košljunu spominje prvi put 1186. na već nam poznatoj darovnici, kojom je ono krčki biskup Ivan bio poklonio mletačkom samostanu sv. Ciprijana crkvu sv. Ivana Krstitelja u gradu Krku. Uz ostale svjedoke, ondje je potpisan i »Johannes abbas de Castellione, canonicus.« CD II, 205. O istom samostanu v. CD V, 604; VIII, 167—168, 168—169; XI. 476; Cd XV (1934), 408—409, 410—411. Ostalo I. Ostojić, Benediktinci II, 182—185.

¹⁷⁶ Samostan je obnovila 1066. godine Čika, sestra hrvatskog kralja Petra Kresimira IV. Izvora za to i kasnije doba u životu tog najbogatijeg i najglasovitijeg ženskog bendiktinskog samostana u Hrvatskoj v.: I. Ostojić, Izvori i literatura za povijest samostana Sv. Marije u Zadru, Zadarska revija 2—3/1967, 210—221; Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru, izd. Institut JAZU u Zadru, posebna izdanja, Zadar 1968.

¹⁷⁷ Izgleda da je tu bila samo kuća za stanovanje koju su držali Sustjepanski benediktinci, iako je koji put službeno nazvan »prioratus beate Mariae de Paludibus.« I. Ostojić, Benediktinci II, 328—330.

¹⁷⁸ Zadužbina dukljanskog, travunjskog i zahumskog kneza Dese, koji je, ako je isprava autentična, darovao 1151. godine otok Mljet i sav prihod, što ga je pobirao s obradivih površina na otoku, samostanu sv. Marije u Pulsanu na podnožju Monte Gargana u Apuliji. Samostan kojega su trojica redovnika iz Pulsana utemeljili na Mljetu okršten je imenom Uznesenja Marijina. M. Orbini, Il regno degli Slavi, Pesaro 1601, 245; CD II, 68—69; Šišić, Letopis, 242; I. Ostojić, Benediktinci II, 441—450.

¹⁷⁹ Organizirao ga je 1023. Dubrovčanin Petar (Gučetić), monah iz opatije sv. Marije na otočju Tremiti pred Apulijom. Farlati, Illyr. sacrum V, 66—67, VI, 44—45, 133; CD II, 25, 26, 27, 89, 356, 357, 365; III, 216, 217, 410, 437; VI, 464; XII, 605—606; I. Ostojić, Benediktinci II, 420—431.

¹⁸⁰ Spominje se prvi put kod posvete katedrale sv. Tripuna u Kotoru, budući da je tu prisustvovao i opat sv. Marije Budvanske (1166). CD II, 102; I. Ostojić, Benediktinci II, 511—512.

¹⁸¹ I. Ostojić, Benediktinci III, 151—160. Taj se samostan spominje još u doba cara Justinijana.

¹⁸² U dokumentima je ovo ime zabilježeno 1154. i još nekoliko puta u XII. i XIII. stoljeću. Izgleda da ga nije moguće posve točno locirati, no svakako je sigurno da je pripadao nekadašnjoj pulskoj biskupiji. I. Ostojić, Benediktinci II, 168—169.

¹⁸³ Sv. Marija Gorska kod Lobora, mogao bi biti samostan čije se ruševine vide u neposrednoj blizini sv. Marije Gorske kod Lobora, u Hrvatskom Zagorju. Samostan je bio podignut najvjerojatnije od 1070. do 1090. godine, dakle prije osnutka zagrebačke biskupije, a porušen valjda kod provale Tatara 1242. godine. Lj. Karaman, O umjetnosti srednjega vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, Historijski zbornik I, 109—110; I. Ostojić, Benediktinci III, 62—63.

¹⁸⁴ U porečkoj biskupiji. I. Ostojić, Benediktinci III, 147; Šurmin, Acta croatica I, 50.

¹⁸⁵ Samostan je izgleda najprije pripadao bendiktincima, zatim templarima pa ivanovcima. I. Ostojić, Benediktinci II, 171—172.

¹⁸⁶ I. Ostojić, Benediktinci III, 239—240, sumnja da je riječ o nekom samostanu na Baltičkom pomorju, u kotaru Stettin i da ga mađarski katalogisti pogrešno prebacuju u našu Slavoniju.

¹⁸⁷ Isto vrijedi za ovaj samostan, što i za S. Maria de Koblan. I. Ostojić, Benediktinci III, 240—241. Valja ipak napomenuti da pojedini naši povjesničari i jednom i drugom samostanu nalaze mjesto u našoj Slavoniji. Ostojić, Ibid.

Rožatu.^{187a}

XIII. stoljeće: sv. Marija u Vrsaru,¹⁸⁸ sv. Marija na Molatu,¹⁸⁹ sv. Marija u Ninu,¹⁹⁰ S. Maria de Alta Ripa — Zadar,¹⁹¹ sv. Marija de Insula,¹⁹² sv. Marija na Šolti,¹⁹³ S. Maria de Taurello — Split,¹⁹⁴ sv. Marija u Hvaru,¹⁹⁵ sv. Marija u Postirama na Braču,¹⁹⁶ sv. Marija na Mrkanu na dubrovačkom teritoriju,¹⁹⁷ sv. Marija u Dubrovniku ili de Castello,¹⁹⁸ S. Maria de Flumine u Kotoru,¹⁹⁹ sv. Marija na Oto-

^{187a} Sagradio ga je bogati dubrovački plemić i knez Sabin ili Savin Gundulić, u posljednjoj trećini XI. ili početkom XII. stoljeća. CD II, 29; Farlati, *Illyr. sacrum* VI, 69. Ostali podaci o samostanu: CD II, 212, 285—286, 294—295; IV, 37—38, 77; V, 43, 50, 213—214, XII, 212; Farlati, *Illyr. sacrum*, VI, 63, 69, 70, 108—109, 123, 146; I. Ostojić, *Benediktinci* II, 432—435.

¹⁸⁸ I. Ostojić, *Benediktinci* III, 139.

¹⁸⁹ Dvojbeno je postojanje toga samostana. Ostojić se priklanja mišljenju da je na tom otoku možda bio manji samostan ili vjerojatnije sela zadarskog samostana sv. Krševana. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 70—72.

¹⁹⁰ Pred tatarskom najezdom redovnice iz Vesprima u Ugarskoj dospjele su u Nin, i tu su prema predaji, uz crkvu sv. Marije organizirale samostan *ordinaverunt monasterium in ecclesia sanctae Mariae*. Najstarija vijest o tome samostanu nalazi se u jednoj trogirskoj oporuci iz 1274. i nekoj ninskoj kupoprodaji iz 1280. Barada, *Trogirski spomenici* I, sv. II, 32; CD VI, 432. Dugotrajna je bila u samostanu među koludricama prepirka da li one pripadaju bendiktinkama ili su od početka bile dominikanke. Rasprava započeta 1347. nije okončana presudom zadarskog nadbiskupa ni 1391. Od 1402. u tome su samostanu klarise. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 112—116.

¹⁹¹ Jedna od redovnica koje su pobjegle iz Vesprima, imenom Jelena, produžila je u Zadar i ondje uredila samostan *Sanctae Mariae de Alta Ripa sive de Melta*. CD IV, 137—138; XI, 405. Redovnice toga samostana prihvatile su dominikansku regulu. CD VI, 533.

¹⁹² Nije sigurno o kojem je otoku riječ. M. Klarić pretpostavlja da se može govoriti o jednom od tri otoka u šibenskoj biskupiji koji su imali crkve posvećene Mariji Majci Božjoj a ti su: Žirje, Zlarin i Prvić. *Život s Crkvom* V, 191. K. Stošić u *Croatia sacra* 1934, 4 smatra da je riječ o Prviću kamo su, na mjesto bendiktinaca 1465. došli trećoreci glagoljaši. Prema njemu bendiktinski je samostan bio osnovan 1267. godine. O ostalim mišljenjima v. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 250—254.

¹⁹³ Prvi put se spominje 1260. kad je samostanu ostavila nešto novaca Tiha, udovica iz Splita. CD V, 155.

¹⁹⁴ Nalazio se je izvan Dioklecijanove palače, sa zapadne strane, ali unutar bedema predgrađa sredovječnoga Splita, u tzv. »Novom gradu«. Njegovo postojanje utvrđuje se u trećem deceniju XIII. stoljeća. CD III, 260, 307—308; VI, 300—301. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 362—366.

¹⁹⁵ Prvi put susrećemo hrvatski samostan jasno spomenut negdje oko 1218. do 1235. godine, kada su Splićani bili predložili dubrovačkom knezu Ivanu Dandolu, da bi se mogli sastati kod toga samostana radi rješavanja nekog spora. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 387—390. O njemu vidi još CD II, 363; VI, 601; IX, 309; Farlati, *Illyr. sacrum*, I, 198; III, 547; IV, 249—250.

¹⁹⁶ I. Ostojić, *Benediktinci* II, 401—403; CD X, 347, 349, 350, 352; Farlati, *Illyr. sac.* III, 347.

¹⁹⁷ Spominje se prvi put 1218. u odlomku pisma, kojim dubrovačka općina izjavljuje, da ima dati mrkanskom samostanu, kad bude mogla, dvadeset i osam perpera. CD IV, 561. Farlati, *Illyr. sac.* VI, 296.

¹⁹⁸ Samostan je utemeljen sredinom XII. stoljeća. U svojim oporukama sjećali su ga se mnogi dubrovački građani. CD III, 402; VI, 464, 500; XII, 86, 472, 659. Prvi spomen zabilježen je u dokumentima 1204. godine. CD III, 42. I. Ostojić, *Benediktinci* II, 478—480.

¹⁹⁹ Posveti obnovljene crkve sv. Marije de Flumine u Kotoru, 1221. ili 1222. godine, prisustvovao je i svećenik Jakov, opat iste crkve. CD III, 207—208.

ku, odnosno, Gospa od milosti u Krtoljskom zaljevu,²⁰⁰ sv. Marija Ratačka,²⁰¹ S. Maria de Koppan u vukovskoj županiji u Srijemu,²⁰² sv. Marija u Vrsaru,²⁰³ sv. Marija u Topuskom,²⁰⁴ sv. Marija u Zagrebu, sv. Marija u Kostanjevici — de Landstrass i de Landestrost,²⁰⁵ sv. Marija u Brezovici,²⁰⁶ sv. Marija u Kutjevu — Abbazia Honestae Vallis de Posega,²⁰⁷ sv. Marija u Ivanić-Kloštru,²⁰⁸ sv. Marija na Savi,²⁰⁹ sv. Marija u Remetama,²¹⁰ S. Maria de Novak,²¹¹ sv. Marija na Vrh, ²¹² te sv. Marija u Glogovnici.²¹³

XIV. stoljeće: sv. Marija u Bribiru,²¹⁴ sv. Marija »veteris« u starom Pagu,²¹⁵ sv. Marija u Risnu,²¹⁶ S. Maria in insula Folet dioec. Spalat.,²¹⁷ sv. Marija u Solinu

²⁰⁰ Farlati, *Illyr. sacrum* VI, 479, 480, 482; I. Ostojić, *Benediktinci* II, 502—503.

²⁰¹ Spominje se prvi put uz ime opata Gvalterija 1247. godine. Marković, *Dukljansko barska metropolija*, 105; I. Ostojić, *Benediktinci* II, 512—519.

²⁰² I. Ostojić, *Benediktinci* III, 41—42.

²⁰³ I. Ostojić, *Benediktinci* III, 139.

²⁰⁴ Kralj Andrija II. odmah je na početku svoga vladanja odredio (1205), da se u Topuskom, jugozapadno od današnje Gline, sagradi opatija cistercijskog reda kao kćerka kuće u Clairvaux. Učinio je to, kako sam kaže, po primjeru svojih prethodnika za spas duše svoje i svojih preda te u zahvalu, što je Božjom pomoću bio oslobođen od mnogih pogibelji, iz prognostva i tamnice uzdignut na prijestolje, obdaren željenim potomstvom i što uživa mir. CD III, 54—55, 116—119. O istom samostanu v. I. Ostojić, *Benediktinci* III, 209—220; CD III, 103, 104, 106, 120, 121, 123, 124, 221; VIII, 26, 27, 198, 307, 405, 424, 440; IX, 121; X, 244, 374, 469; XI, 253, 259, 487, 533; XII, 263, 266, 303.

²⁰⁵ CD VII, 198—199; IX, 30—31; 38—39. Formirana je u XIII. stoljeću i uživala je posebnu zaštitu velikaša Babonića.

²⁰⁶ I. Ostojić, *Benediktinci* III, 230—231.

²⁰⁷ Samostan ženske grane cistercijskog reda, osnovan 1242. I. Tkalčić, *Preporod biskupije zagrebačke u XIII. vijeku* (Rad JAZU XLI, 143); Farlati, *Illyr. sacrum* V, 513. CD IV, 308—309; VI, 625—626; X, 44, 46, 49, 50, 53, 56.

²⁰⁹ I. Ostojić, *Benediktinci* III, 221—229. Pripadala također cistercitkinjama.

²¹⁰ A. Egerer, *Pharmacopaea coelestis seu Maria Remetensis*, Graecii 1672; Barle, *Remete, povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi*, Zagreb 1914. U njemu su djelovali pavlini. CD VIII, 530 (1319); IX 68, 405, 406; XI, 143; XII, 237, 323, 355, 389; XI, 164, 374.

²¹¹ Ivanovci. CD VII, 303 (1298); IX, 579.

²¹² *Acta croatica*, 50. Izgleda da se nalazio u nekadašnjoj porečkoj biskupiji. I. Ostojić, *Benediktinci* III, 147, pita se »Tko bi znao, jesu li u kakvoj vezi opatija Sv. Marije na Vrh i samostan Sv. Marije Altae?«

²¹³ Andrija herceg Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kasniji hrvatsko-ugarski kralj uveo je ivanovce u Glogovnicu davši im na molbu Nikole, predstojnika hospitalaca u Poljskoj i Ugarskoj sedam sela koja su ležala kraj potoka Glogovnice, Stražila, Rasinje, Brdišne i Koprivnice. I. Kukuljević, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Rad JA 81, Zagreb 1886, 37; E. Peričić, *Vranski priori* 241; CD XIV, 385; XV, 144.

²¹⁴ Franjevački samostan. CD IX, 338 (1327); X, 602, 451, 453, 454; XI, 453, 454, XII, 157. Knez Ivan Bribirski oporukom od 9. XIII. 1370. određuje: »volo et ordine, corpus meum sepeletur in ecclesia sancte Marie apud fratres Minores... Item do sancte Marie in Brebiri apud fratres Minores, ubi iacebit corpus meum totam partem meam, quae me contingit in villa Pappathane. CD XIV, 279.

²¹⁵ CD XI, 481 (1348).

²¹⁶ CD XI, 179—180 (1345), 703, 716; P. Butorac, *Bogoslovska smotra* 1928, 170; I. Ostojić, *Benediktinci* II, 494.

²¹⁷ CD VIII, 443 (1326). O kojem je samostanu riječ nisam uspio ustanoviti.

(muški),²¹⁸ sv. Marija u Krku,²¹⁹ S. Maria de Clusa,²²⁰ S. Maria de Garić,²²¹ b. virginis de Crisie,^{221a} sv. Marija u Garešnici,²²² sv. Marija na Žirju,^{222a} sv. Marija u Selinu (ženski)²²³ i sv. Marija in Kotezio.^{223a}

XV. stoljeće: sv. Marija na Vijaru,²²⁴ Gospe Trsatske,²²⁵ sv. Marija na Ospi kod Novog,²²⁶ sv. Marija u Brinju,²²⁷ sv. Marija u Crikvenici,²²⁸ Gospa od milosti u Pazinu,²²⁹ Gospa Glavotočka u Glavotoku na Krku,²³⁰ Gospa od milosti na Visovcu,²³¹ Gospa Krapanjska,²³² Gospa od milosti u Hvaru,²³³ Gospa od anđela u Orebiću na

²¹⁸ Godine 1338. splitski franjevci unajmljuju neku zgradu kod kuće samostana sv. Marije u Splitu. CD X, 432—433. Kada je samostan podignut mišljenja se razilaze. I. Ostojić, Benediktinci II, 314—316.

²¹⁹ CD I, 476 (1348).

²²⁰ Prema odredbi kardinala Gentilisa od 9. rujna 1308. samostan je pripadao zagrebačkoj biskupiji. CD VIII, 220.

²²¹ Godine 1329. samostan i crkva eremita — pavlina — uzima pod svoju zaštitu kraljica Elizabeta. CD IX, 464; CD XII, 23, 24, 52, 141—147, 185, 186, 219, 261.

^{221a} CD XIII, 373 (1366).

²²² CD VI, 55—56 (1273). Augustinci.

^{222a} I. Ostojić, Benediktinci II, 314—315.

²²³ I. Ostojić, Benediktinci II, 369. On sumnja u mogućnost da su tu bile koludrice.

^{223a} U Boki Kotorskoj. Navodno porušen u neredima 1396. I. Ostojić, Benediktinci II, 506.

²²⁴ Sjeverno od grada Osora. I. Ostojić, Benediktinci II, 156.

²²⁵ Nakon što je crkvi 1367. papa Urban V. darovao sliku Majke Božje, narod je stao jatimice grnuti k toj crkvi, tražeći utjehe i pomoći od blažene Djevice Marije, kojoj se knez i ban Nikola Frankopan zavjetovao da će crkvu raširiti i uz nju sagraditi samostan, te ga predati franjevcima. Očev zavjet preuzeo je knez Martin Frankopan i zamolio za to dozvolu od pape Nikole V. Dne 12. srpnja 1453. papa Nikola V. izda u Rimu bulu, kojom dozvoljava gradnju rečenog samostana na Trsatu. Knez je svoju zadužbinu i dalje širio i darivao posjedima i drugim blagom. Vj. Klaić, Knezovi Frankopani, Zagreb 1901, 240.

²²⁶ Knez Martin Frankopan utemeljio je također i kod Novog, ispod brda Ospa kod mora 1462. samostan hrvatskih pavlina uz crkvu sv. Marije, te je redovnike obdario mnogim zemljama i dohodcima Bužanskoga arhidakonata u Lici. Vj. Klaić, Ibid.

²²⁷ Samostan eremita augustinaca. Obdario ga je raznim posjedima 1476. knez Ivan Frankopan, gospodar Brinja. Samostan su spalili Turci 1530. Amos Rube Filipi, Podrijetlo jednog ugljanskog kaleža, Radovi Instituta JAZU Zadar I, Zadar 1953, 307—308.

²²⁸ Samostan hrvatskih pavlina. Također pod posebnom zaštitom knezova Frankopana. Acta croatica I, 128, 153, 172—173.

²²⁹ Samostan je podignut 1467—1477. A. Furlan, Povijest franjevačke crkve i samostana u Pazinu, Pučki prijatelj 1913; A. Crnica, Svetišta Majke Božje u Istri, Istarska Danica 1952, 70ss.

²³⁰ Franjevački samostan. Podigao ga je knez Ivan Frankopan 1445. A. Crnica, o. c., 79.

²³¹ Maleni otočić Visovac na Krki koji je pripadao plemenu Bribiraca bijaše najprije nastanjen od eremita, pustinjaka sv. Augustina, međutim nesigurnost i propast redova Šubića i Nelipića, kao i opća psihoza straha od Turaka, prisilila je pustinjake da oko 1440. napuste otočić. Nešto kasnije (oko 1445) došli su na Visovac franjevci. Oni su ponovo oživjeli opustjele čelije samostana. J. Soldo, o. c., 6.

²³² Krapanj je u srednjem vijeku bio posjed šibenskog kaptola, a od 1446. franjevaca, koji su ovdje podigli samostan s crkvom. Zavjetna slika Krapanjske Gospe djelo je domaćeg Majstora iz 15. stoljeća. Jadranska obala i otoci, Auto-atlas i vodič 2, izd. Jugosl. leksikografski zavod,

Pelješcu,²³⁴ Gospa Badijska na Badiji²³⁵ i samostan posvećen Majci Božjoj u Iloku.²³⁶ Vjerujemo da je bilo i drugih samostana kojima je bila titular Majka Božja, a koje mi nismo uspjeli registrirati. Što se tiče srednjovjekovne povijesti Bosne i njezinih samostana, valja istaknuti da su tamo bili glavni nosioci duhovnosti franjevački samostani. Broj im je bio neobično velik, međutim u doba Turaka gotovo svi su stradali.^{236a} Franjevački samostani bili su sigurno uz ova sadašnja Gospina svetišta: Gospe od Olova,²³⁷ Gospe Fojničke,²³⁸ Gospe Dolačke²³⁹ i uz svetište Gospe Lipničke u Lipnici kod Tuzle.²⁴⁰

Iako nije moguće stopostotno utvrditi postojanje nekih od nabrojanih samostana, kojima je titular bila Blažena Djeвица, sama činjenica da ih je do kraja XV. stoljeća bilo 70, toliko je rječita da su komentari sasvim suvišni. Poslije XV. stoljeća mnogi su od njih ugasili u općoj nestabilnosti izazvanoj stalnim borbama s Turcima. Međutim, kako je vidljivo i iz broja sačuvanih Gospinih svetišta, njih 85, koja su iz tog doba, kroz sve bure i oluje ostala živa sve do danas, jasno je da pobožnost prema Gospi nije jenjavala nego dapače rasla sve više i zahvaćala sve dublje dušu hrvatskog naroda.²⁴¹

Zagreb 1972, 53; Lj. Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, 13133, Isti, Pregled umjetnosti u Dalmaciji, 75.

²³³ S desne strane pri ulazu u luku Hvar podignut je 1461. nastojanjem hvarskog biskupa dominikanca o. Tome Tomassinia, a doprinosima gradskih staleža. A. Crnica, Hrvati i Marija, 130.

²³⁴ U 15. stoljeću, zapravo 1470–1486. godine sagradila je Dubrovačka Republika franjevcima samostan na brdu, nekih 150 metara iznad Orebića. Blži povod tome dala je čudotvorna slika Majke Božje, koja je dvije godine prije tamo došla i već je bila glasovita radi čudesa i milosti. A. Crnica, o. c., 147–148.

²³⁵ Današnji samostan i jednobrodna crkva podignuti su, u stilu kasne gotike, poslije 1420. Portal ima u luneti lik Bogorodice s djetetom i dva sveca, rani renesansni rad korčulanskih klosara. U crkvi se štuje bizantinska slika Majke Božje. Foretić, Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420, Zagreb 1940; Lisičar V, Obrana Korčule od Turaka, Dubrovnik 1934; Jadran, vodič i atlas, Zagreb 1971, 1.

²³⁶ Osnovao ga je navodno srijemski vojvoda Ugrin. Taj je samostan 1451. bio predan franjevcima i u njemu je pokopan sv. Ivan Kapistran. I. Ostojić, Benediktinci III, 42.

^{236a} Godine 1463, kada su Turci osvojili Bosnu, porušili su 38 franjevačkih kuća iz fanatične vjerske mržnje. Buturac-Ivandija, o. c., 120.

²³⁷ Zlatović, Izvještaj o Bosni 1640. o. Pavla iz Rovinja, Starine 23, Zagreb 1894, 24–28; M. Barbarić, zadnji fratri Olovski, posebni otisak iz Franjevačkog vjesnika, Beograd 1934; A. Crnica, o. c., 161–162.

²³⁸ M. Batinić, Franjevački samostan u Fojnici, Srajevo 1913; A. Crnica, o. c., 164.

²³⁹ A. Crnica, o. c., 164–165.

²⁴⁰ A. Crnica, o. c., 165–166.

²⁴¹ Osim spomenutih crkava u tekstu do sada, u dokumentima se spominju još i slijedeće crkve: sv. Marije Velike u Ulcinju (1251), Istor. zapisi 3/1949, 302; Sv. Marije de Luka (1296), CD VII, 232; katedrala blažene Djevice Marije u Skradinu (1304), CD VIII, 76; sv. Marija de Chabagate Budula u Bačkoj (1308), CD VIII, 151; sv. Marija de Neona – Levanjska varoš kod Đakova (1324), CD IX, 205; kapela sv. marije de Kamarcha u okolici (?) Čazme (1337), CD X, 541; sv. Marije de Brda kod Zadra (1340), CD X, 541; sv. Marije de Lastovo (1344), CD XI, 117; sv. Marije de Rača u zad. nadbiskupiji (1343), CD XI, 52; kapela sv. Marije de Rača u vrbaskoj županiji (1350), CD XI, 362; krštenje stolne crkve sv. Marije, vjerojatno krbavske katedrale (24. X 1361), Starine 33, 513; sv. Marije de Lissa (1372), CD XIV, 415; sv. Marije u

ZAKLJUČAK

Jedan retrospektivan pogled na dosad izneseno nameće nam slijedeće zaključke:

— Štovanje Bogorodice kod Hrvata bilo je kontinuirano i sve dublje je zahvaćalo sav narod iz stoljeća u stoljeće, od pokrštenja pa sve do danas.

— U brojnim Gospinim svetišlima pjevale su se pjesme, himni i kantici njoj u čast,²⁴² čitali se »Mirakuli Majke Božje«²⁴³ i održavale zanosne propovijedi.²⁴⁴

— Kroz razna svetišta, posvećena svim otajstvima Marijina života, štovani su svi njezini blagdani i narod ju je doživljavao kao: kraljicu, zagovornicu, zdravlje bolesnih, utočište grešnika, posrednicu milosti, pomoćnicu kršćana, kraljicu nebesa i an-

---

Drenovcima u Lici (1446), *Starine* 33, 519; sv. Marije u Otočcu (1456), *Acta croatica*, 309; sv. Marija u Modrušu — katedrala (1463), *Acta croatica*, 234; Male Gospe u Novigradu (1500), *Bianchi* II, 292; sv. Marije u Ugljanu (1401), *Bianchi* II, 86; sv. Marije u Salima (1462), *Bianchi* II, 78; sv. Marije u Metajni na o. Pagu (1487), *Bianchi* II, 44; sv. Marija na Gradčini u Lici (1490), *Acta croatica* 343. Veliki broj Gospinih crkava očito pokazuje koliko je pouzdanje sav narod postavljao u Gospin zagovor. Tome u prilog navest ćemo samo jedan primjer. Godine 1496. u Novom je zavladao kuga. »... I gospodin plovani... z klirom i plkom hodeći s procesionom k crikvi svete Marie (na Ospi), moleći Boga i božiu dievu Mariu i sv. Šebastiana i sv. Roka, da bi gospodin bog odnel ovu sentenciju i srd svoj od nas. I dogovori se g. plovani i ostali redovnici i plk i uzidaše... oltar v čast rečenih zgora, i učiniše na njem službu bogu i blaženoj dievi Marii i sv. Šebastianu i sv. Roku. Gospodin bog prikloni uši milosti svoje k molitvam učinjenim i odvrti strašnu sentenciju i srditost svoju od nas...« *Suvremena bilješka u nekom bezimenom novljanskom časoslovu. Acta croatica*, 397—398.

²⁴² Najstarija i prema tome vrlo dragocjena zbirka od 10 duhovnih pjesama s kraja XIV. stoljeća dodana je jednom glagoljskom liturgijskom kodeksu (Code Slave 11, u pariškoj Nacionalnoj biblioteci). Tu i tamo ima po koja pjesma u glagoljskim zbornicima koji idu još u XV. stoljeće kao što su Petrisov zbornik iz 1468, Akademijin zbornik IXa u Zagrebu, pisan u drugoj polovici XV. stoljeća vjerojatno na Krku; Latiničke pjesmarice iz XV. stoljeća: Korčulanska pjesmarica, te Rapska ili Picićeva pjesmarica. Starija pjesnička građa čuva se i u rukopisima s početka XVI. stoljeća, kao što su Zbornik fra Šimuna Klimantovića, pisan glagoljicom 1501—1512, Tkonski glagoljski zbornik iz prve četvrtine XVI. stoljeća, Zbornik fra Šimuna Glavića Šibenčanina, glag. rukopis iz 1529—1557; Libro od mnogijeh razloga iz dubrovačkoga kraja 1520; osorsko-rapska pjesmarica poslije 1530 te Budljanska pjesmarica iz 1640. koja sadrži i sve pjesme iz Korčulanske pjesmarice iz XV. stoljeća. Jedan dio spomenutih pjesama objavio je R. Strohal u Sv. Ceciliji 1916. Pjesme iz spomenutih izvora obrađuju pojedine momente iz Marijina života kao što su Navještenje, Isusovo rođenje, Lamentacije B. Virginis ad crucem, Marijine kreposti, Neoskrvrnjeno Začeće i dr. Ima ih dvadesetak a pjevale su se uz Gospine blagdane, kroz božićno, korizmeno, uskršno vrijeme ili pak u pojedine nedjelje kroz godinu. Jača pjesnička aktivnost javila se je u hrvatskim krajevima početkom XIII. stoljeća kada se osnivaju brojni samostani siromašnih redova i bratovština bičevalaca (flagelantes), koje su počele gajiti posebne pobožnosti vezane uz pjevanje pučkih crkvenih pjesama. Literatura o tom navedena je u Vj. Štefanić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, izd. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1. Zagreb 1969, 63—68, 359—496; i E. Hercigonja, o. c., 462—464.

²⁴³ Osim u Ivančićevu zborniku (početak 15. stoljeća) s njegovih šesnaest potpunih i nedovršenim posljednjim mirakulom, jedna skupina od šest — s istančanim literarnim ukusom prebranih — najljepših tema Marijina Mirakulatorija zabilježena je na stranicama Petrisova zbornika, raspršeno na raznim mjestima kodeksa. I to je sve što je ostalo sačuvano od života — po svoj prilici mnogo bogatijeg — ove novelistike u hrvatskoj književnosti 15. stoljeća. Slijedećem, 16. stoljeću, pripada šezdeset i jedno Marijino čudo velike senjske zbirke Mirakuli slavne djeve marie otisnute u Senju god. 1507/1508. E. Hercigonja, o. c., 303—318 i ostala literatura, *Isti*, o. c., 455—457.

²⁴⁴ E. Hercigonja, o. c., 384—397, 457, 458.

đela te kao bezgrešno začetu Djevicu.

— Mnogobrojni samostani kojima je Majka Božja bila titular, uz ostale samostane i crkve u kojima se gotovo jednako štovala Bogorodica, bijahu uvijek novi poticaji za duhovnost i okrepa narodu u teškim stoljećima kušnji, kada su svi osjećali ono što je izrazio anonimni pjesnik uz jedno njezino svetište:

»Spasi, Marije, tvojih vernih,
izbavi nas ot tug neizmernih
kimi Isis, sin tvoj priti:²⁴⁵
ne daj mu nas pogubiti!

...

Nebo i zemlja na nas tuži,
meč, glad, smrt nas vsud ukruži,
a uteč kamo nimamo
nere k tebi, Marije, samo.

...

Pomoli se, majko, sinu
sluge tvoje da ne zginu.
Znamo, gospe, da smo krivi,
ni dostojno da smo živi,
da mi ne ča dostojimo,
da milosti tvoje prosimo.²⁴⁶

...

Mi nimamo vač ufati
nere va te, božja mati.
Pri tvom svetom ovom domu
mnogimi čudi proslavljenomu,²⁴⁷
gdi je tva milost mnozim dana
i nam budu darovana...«²⁴⁸

— Uz crkve Mariji posvećene javljale su se i bratovštine koje su također dale svoj veliki doprinos širenju i produbljivanju marijanske pobožnosti kod Hrvata.²⁴⁹

²⁴⁵ Isus prijeti — zbog ljudskih opačina.

²⁴⁶ Ali mi ne zato što zaslužujemo — nemo molimo tvoju milost.

²⁴⁷ Misli se na neko Marijino svetište (to nije morao biti Trsat) koje je bilo proslavljeno mnogim čudesima.

²⁴⁸ Pjesma je vjerojatno nastala u drugoj polovici XV. stoljeća kao jedna od rijetkih izvornih pjesama srednjeg vijeka, i to s vrlo aktualnom tematikom, kad je strah od Turaka pritisnuo hrvatske duše na dugom frontu, naročito na potezu Split-Šibenik-Zadar-Krbava. Pjesma je bila namijenjena recitiranju u nekom Marijinom svetištu. Stoga je njezina misaona koncepcija strogo kršćanska: Turci su kazna Božja zbog grijeha i samo Bog može po Marijinu Zagovoru, spasiti narod, i to kad se oslobodi grijeha. Vj. Štefanić, o. c., 382—384. Pjesmu je izdao R. Strohal. Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama, Zagreb 1916, 32; F. Fancev, Muka Spasitelja našega, Grada XIV, Zagreb 1938, 286 i Nikica Kolumbić uz studiju o pjesmi, Jedna hrvatska srednjovjekovna osmeračka »Molitva protiv Turaka«, Radovi Instituta JAZU u Zadru IX, Zadar 1962, 379—388.

²⁴⁹ N. Điranović, Flagelanti u našem primorju, Glasnik skopskog naučnog društva VII—VIII/1930; V. Cvitanović, Bratovštine grada Zadra, Zadar-Zbornik 457—470. U Zadru Cvitanović nabraja slijedeće Marijine bratovštine do početka XVI. stoljeća: Bratovština sv. Marije

— Uza sve nabrojeno, Gospina su svetišta istodobno bila i riznica naše duhovne i materijalne kulture. Arhitektonski oblici svetišta, slike i kipovi domaćih i stranih majstora u njima, zlato i srebro neprocjenjive umjetničke vrijednosti koji su tu došli kao zavjetni darovi te uz njih pisana i sačuvana pisana djela, često jedine izvore koji govore o duhovnoj kulturi Hrvata, sve to zajedno mora sav narod ispunjavati i ponosom i uvjerenjem da je pobožnost prema Gospi stoljećima bila jedna od bitnih i životvornih karakteristika hrvatskog naroda, bez koje bi on bio vjerski i duhovni siromah.

ZUSAMMENFASSUNG

Im vorliegenden Artikel »Die Gottesmutter in den kroatischen Kirchen und Urkunden vom 12. bis zum 16. Jhd.« beschreibt Eduard Peričić die Verehrung der Mutter Gottes bei den Kroaten aufgrund der verschiedenen Marienkirchen und der geschichtlichen Urkunden. Im 12. Jhd. werden zu Ehren der Mutter Gottes 5 Kirchen und im 13. Jhd. schon 20 Kirchen gebaut. Die berühmtesten Marienkirchen aus dem 12. Jhd. sind die Wallfahrtskirche in Remete bei Zagreb (Agram) und auf dem Trsat bei Rijeka (Fiume). Im 15. Jhd. wird die Marienkirche in Maria Bistrica erwähnt, wo mit der Zeit der grösste Wallfahrtsort Mariens in Kroatien entsteht. Im 15. und im 16. Jhd. werden schon sehr viele Kirchen in Kroatien zu Ehren der Mutter Gottes gebaut. Aber auch in den anderen Kirchen wird Mutter Gottes hoch verehrt: so finden wir Mitte des 15. Jhd. in 58 Kirchen Kroatiens die wundertätigen Bilder und Statuen Mariens. Einige von ihnen sind Meisterwerke der kroatischen mittelalterlichen Kunst (eine ausgezeichnete Sammlung solcher Marienbilder und Marienstatuen hat Grga Gamulin bei der Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1971 herausgegeben).

In den meisten Marienkirchen ist der Titular Mariens Aufnahme in den Himmel (kroatisch: Velika Gospa, deutsch Grosse Frau).

Der Autor untersucht auch die verschiedenen geschichtlichen Urkunden wie z.B. die Donationen, die Privilegienerteilungen, die Testamente, die Vorträge und noch viele andere Urkunden. Fast alle von ihnen, schon im 12. Jhd., beginnen mit den Worten »Im Namen Jesu und zur Ehre seiner Mutter Maria«.

---

de Melta, spominje se 1270, a prestaje početkom XIV. stoljeća; bratovština benediktinaca sv. Marije, javlja se u dokumentima 1310. godine, bratovština Gospe od milosrđa od 1461, uz crkvu sv. Marije od snijega, koja je porušena 1570. kad su se dizali gradski bedemi radi obrane od Turaka; bratovština Djevice Marije od mira u istoimenoj crkvi u Varošu, od XV. stoljeća; bratovština Gospe od milosrđa, svećenička bratovština ustanovljena 1493; bratovština B. D. Marije od ljubavi, također svećenička bratovština s početkom XVI. stoljeća; bratovština Djevice Marije od dobre radosti, od davnina uz crkvu sv. Marije Velike; svećenička bratovština Djevice Marije od dobre radosti, ustanovljena 1510. i bratovština Neoskrvnjenog začeća blažene Djevice Marije iz prve četvrtine XVI. stoljeća. Bianchi spominje još bratovštinu sv. krunice, osnovanu od dominikanaca 1248. godine, koja je jedno vrijeme brojila 2.505 članova. Zara cristiana I, 490. O bratovštinama vidi još: I. Strohal, Pravila škole uznesenja B. D. Marije u Beogradu, Mjesečnik pravničkog društva god. IX, Zagreb; A. Cronia, Libar škole B. D. Marije od milosrđa u Sukošanu, Prilozi za jezik knjiž. i folklor, knj. XVI, sv. 2, Beograd 1926; I. Strohal, Bratstva u starom Trogiru, Rad JA 201; U. Inchiostri, Corporazioni laiche e religiose a Sebenico, Archivio storico per la Dalmazia, sv. IV, Rim 1927; V. Foretić, Dubrovačke bratovštine, Časopis za hrvatsku povijest 1—2, Zagreb 1943, 16—33; Acta croatica, 322, 353; Vj. Štefanić, o. c., 56; A. Crnica, Gospina Hrvatska, 19, 85, 91, 100, 117, 122.

So viele Marienkirchen und auch viele Urkunden bezeugen die höchst lebendige Verehrung Mariens bei den Kroaten vom 12. bis zum 16. Jhdt. (deutsch von A. Rebić).